

מאמר כד
קול באשה ערווה

1. הקדמה
2. קול באשה ערווה שלא בשעת ק"ש
  - א. המקור בש"ס
  - ב. שיטת הרשב"א
  - ג. שיטת הרא"ש
  - ד. שיטת רב האי גאון
  - ה. דיון בשיטת רב האי
  - ו. מקורות נוספים בעניין קול באשה
3. הטעם לאיסור שמיעת קול אשה
4. תוקף האיסור
5. שמיעת קול דיבורה
6. שמיעת קול אשה ללא כונה להנות
7. קול פנויה
  - א. מחלוקת הפוסקים באיסור שמיעת קול פנויה
  - ב. שמיעת קול פנויה כשמתכוון ליהנות
    1. דעת המשנה ברורה
    2. דיוק בשיטת הרמב"ם
    3. אפשרות בהסבר המ"ב
    4. באיזה אופן אסור לכיין ליהנות
8. יודעה ומְיָרָה
9. שמיעת קול דרך רמקול, רדיו או קלטת
10. שירת כמה נשים [ושירת קודש]
  - א. תרי קלי לא משתמעי
  - ב. כמה נשים בשירי קודש
11. שמיעת קול נשים שרות בעל כרחו
12. שמיעת קול זמר של אשתו נדה
  - א. הסתכלות במקומות המכוסים באשתו נדה
  - ב. שמיעת קול זמר אשתו נדה
13. זאת תורת העולה

1. הקדמה

לעיתים יש מצבים בהם אדם נקלע לאירוע בו יש זמרת שרה, כגון בטקסים בצבא, האם במציאויות אלו הדבר יהיה מותר או לא? האם הדבר תלוי אם מכיר את אותה זמרת או אינו מכיר כגון ששרה מרחוק ואינו מזהה את דמותה? במידה ואכן הדבר אסור, האם אסור גם לדבר עם אשה, שהרי הוא שומע את קולה? האם מותר לשמוע כמה נשים שרות ביחד? מה הדין בזמירות שבת כאשר נמצא ביחד עם נשים האסורות, עליו ששרות, כגון החותנת או גיסות? מה דין שמיעת זמרת דרך רם קול? וכן שמיעת זמרת בקלטות או ברדיו? וכן האם מותר לשמוע את אשתו נדה שרה? בכל אלה ועוד דן המאמר.

2. קול באשה ערוה שלא בשעת ק"ש

א. המקור בש"ס

בגמ' במסכת ברכות^[1] הובאו דברי ר"ח האומר "שוק באשה ערוה" וכתב שם רש"י: ערוה – להסתכל וכן באשתו ולק"ש.

בהמשך הובאו דברי שמואל המוסיף ומגדיר גם את קולה של האשה כערוה, וז"ל הגמ' שם:

אמר שמואל קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב ומראך נאוה

רש"י במקום פירש את הלימוד מן הפסוק כך:

מדמשבח לה קרא בגוה שמע מינה תאוה היא.

גם בירושלמי^[2] מוזכר שקול באשה ערוה:

שמואל אמר קול באשה ערוה מה טעם והיה מקול זנותה ותחנף את

הארץ^[3].

הגדרה זו הובאה גם במסכת קידושין^[4], שם מספרת הגמ' על דו שיח שהיה בין ר' נחמן לרב יהודה, ואמר שם ר"ג לר"י:

נשדר ליה מר שלמא לילתא [שאל בשלומה של ילתא שהיא אשתו של ר"ג] א"ל הכי אמר שמואל קול באשה ערוה. [רש"י: שנאמר השמיעני את קולך ואם אשאל בשלומה תשיביני] אפשר ע"י שליח, א"ל הכי אמר שמואל אין שואלין בשלום אשה, ע"י בעלה? אמר ליה הכי אמר שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל

רש"י שם פירש:

-
- (1) דף כ"ד ע"א.
  - (2) חלה פרק ב הלכה א.
  - (3) ירמיהו פרק ג פסוק ט.
  - (4) דף ע' ע"א.

קול באשה ערוה - שנאמר השמיעני את קולך ואם אשאל בשלומה תשיבני.

אמר ליה רב נחמן - אפשר לשלוח לה שאילת שלום ע"י שליח.

אין שואלין בשלום אשה – שמא מתוך שאילת שלום יהיו רגילים זה עם זה ע"י שלוחם ויבואו לידי חיבה

אמר ליה רב נחמן על ידי בעלה אהיה אני שליח לדבר

אין שואלין בשלום אשה כלל שמרגיל ליבה ודעתה אצלו

מהגמ' בקידושין נראה שהדין של קול באשה לא נאמר רק לגבי ק"ש אלא בכלל, וכך עולה גם מלשונו של רש"י בברכות^[5] שכתב לגבי שוק באשה ערווה "להסתכל", והיינו שהסוגיה עוסקת באיסורי עריות ולא באיסורי ק"ש. עוד יש להסיק מגמ' זו שלא רק קול זמר של אשה מוגדר כערווה אלא אפילו קול דיבורה.

ב. שיטת הרשב"א

הרשב"א בברכות^[6] כתב :

וקול דיבורה שאינו זמר ... אין חוששין להן מפני שהוא רגיל ולא טריד... ובאשה אחרת אסור לשמוע אפילו קול דיבורה כדאמרינן בקידושין לישדר מר שלמא לילתא אמר ליה הכי אמר שמואל קול באשה ערוה ואלא מיהו נראה דדוקא קול של שאילת שלום או בהשבת שלום כי התם דאיכא קירוב הדעת.

דברי הרשב"א מוכחים מהגמ' לפי פירושו של רש"י, כאשר בשלב ראשון אמר רב יהודה כי אם אשאל בשלומה תשיבני, בשלב שני שאל ר' נחמן אפשר לשלוח לה על ידי שליח, ומה הרויח בכך הרי גם לשליח תענה? ואם קול דיבור אסור מאי שנא שליח מאי שנא משלח. בהכרח רק קול שאילת שלום שיש בו קירוב הדעת אסור, ולכן אם הוא שואל הרי שתענה לו בקירוב הדעת, אך השליח רק ממלא שליחות המשלח, וכלפיו אין שום קירוב דעת, ולכן מותר כיון שהוא קול דיבור רגיל.

הרשב"א מבין כי דין זה של קול באשה הוא בין בק"ש בין בסתם שמיעה ומחדש כי למרות שדיבור רגיל אינו נאסר מצד עצמו כיון שאין בו תאוה, אך כאשר יש בו קירוב דעת הוא שווה לקול זמר שיש בו תאוה. אלא שצריך להבין: הרי הקול הוא אותו קול דיבור הרגיל המותר וא"כ מה איכפת לי שהוא לשאילת שלום? נראה לומר כי כיון שקול באשה ערווה נאסר מצד הרהור [ונשמרת]^[7], לכן קול זמר באשה מעורר לחשוב על האשה משא"כ קול דיבורה שהוא רגיל ואינו מעורר, אך כאשר יש בו קירוב דעת גם קול רגיל מעורר לחשוב ולהרהר באשה.

(5) הבאנו דבריו לעיל.

(6) דף כ"ד ע"א.

(7) כך נראה מלשון הבאר שבע באר מים חיים ג שכתב על קול בתולה: "לפי שאולי יבוא האיש השומע קולה לידי הרהור והרהורי עבירה קשים מעבירה עצמה".

עוד נראה לומר כי כוונת הרשב"א היא כי קול באשה אינו אסור רק מצד ונשמרת אלא מצד קריבה לעריות^[8]. שמיעת קול ערוה בק"ש כולל גם בעיה של כוונה כאשר מהרהר בערוה, אך גם ללא ק"ש יש איסור בקול של אשה אחרת מצד לא תקרבו כאמור. כך גם משמעות הר"ן ומהר"ם חלאווה ור' דוד בפסחים^[9] כולם בסגנון אחד מתנבאים שכתבו על אותו שהעלה ליבו טינא בסנהדרין^[10] ואמרו הרופאים: תספר עמו מאחרי הגדר, ימות ואל תספר עמו מאחרי הגדר וכתב שם הר"ן :

ובוודאי שדברים הללו אינן גילוי עריות ממש אלא שעבר בהן בלא תקרבו לגלות ערוה שהוא לאו דגילוי עריות

מבואר כי בקול יש מציאות של לא תקרבו^[11] חוץ מהבעייה של הרהור עבירה.

בשדי חמד^[12] הביא שכ"כ הפמ"ג בספרו שושנת העמקים^[13] וז"ל :

אפשר שמיעת קול ערוה מן התורה אסור מלא תקרבו והתם בחיבוק לוקה מן התורה לדעת הרמב"ם פרק כא' איסורי ביאה.

לפי זה אפשר להסביר את דברי הרשב"א, שקול באשה נאסר מעיקר הדין גם אם אינו קול זמר כי יש בו קירוב דעת, והראיה שהרי נאסר אפילו ע"י שליח. שמואל סתם דבריו "קול באשה ערוה" ולא פירט באיזה קול מדובר כיון שכוונתו היתה רק לחדש כי לא רק מראה גורם להרהור וחשיבה על האשה אלא גם קול נחשב לגורם תאוה כאשר לדבר זה ישנן כמה משמעויות, לגבי ק"ש רק קול שאינו רגיל בו גורם להרהור והסתת הדעת משא"כ לגבי איסור קריבה לא רק קול זמר שאינו רגיל בו גורם לקריבה אלא גם קול של שאילת שלום יש בו משום קירוב דעת ואסור כדברי ר"י מסלנט^[14] :

לא לעשות שום דבר אשר יוליד מזה התקשרות רעיון הזכר עם נקיבה ערוה

שמואל רק חידש כי גם קול שייך לקבוצה הגורמת לזכר להרהר בנקיבה.

ג. שיטת הרא"ש

הרא"ש במסכת ברכות^[15] כתב :

אמר שמואל קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב פירוש לשמוע ולא לענין ק"ש

(8) במאמר איסור הסתכלות כתבנו כך בדעת הרמב"ם, שהסמ"ך בפרק כ"א מאיסורי ביאה את הלכה ב העוסקת גם בראיה ושמיעת קול, להלכה א שהיא איסור של קריבה.

(9) דף כ"ה.

(10) דף ע"ה.

(11) למרות שניתן לדחוק ולומר כי דווקא שם שהדיבור היה תחליף לביאה לאותו אחד שהעלה ליבו טינא משא"כ באדם רגיל.

(12) מערכת הקוף כלל מ"ב.

(13) ריש כלל ט'.

(14) הפלס תרס"א מובא באום אני חומה ח"א עמוד קכ"ג.

(15) פ"ג סימן ל"ז.

הרא"ש מבין שדברי שמואל אינם מתייחסים לשמיעת קול אשה בשעת ק"ש אלא לשמיעת קול אשה סתם.

הב"פ^[16] הביא דברי הרא"ש הנ"ל וכתב מיד לאחר מכן :

ולכן השמיט רבינו [הטור] קול באשה

והיינו שהטור השמיט מהלכות ק"ש את דין קול באשה ערווה משום שסמך על דברי אביו הרא"ש.

על שיטה זו יש להעיר שכן הדין של שמואל "קול באשה ערווה" מופיע במסכת ברכות^[17] בסמיכות למימרא של טפח באשה שהוא כדברי הגמ' "באשתו ולק"ש"? אולם הרא"ש כנראה מבין שאין הכרח לחבר בין המימרות והאי כדיניה והאי כדיניה.

מה שכתב הרא"ש "ולא לעניין ק"ש" פירושו באופן פשוט הוא כי בק"ש אין תוספת איסור מצד ק"ש כנגד ערווה, שכן קול איננו מוגדר כערווה לענין ק"ש, אך ודאי שמה שנאסר בשמיעת קול אשה שלא בשעת ק"ש, ודאי נאסר גם בשעת ק"ש.

החידוש בדברי הרא"ש, שקול באשה לא נאמר לענין ק"ש, הוא בשני מובנים. ראשית כוונת הרא"ש לומר שגם שלא בשעת ק"ש יש איסור לשמוע קול אשה, שנית, הרא"ש בא להקל בשמיעת קול בשעת ק"ש וסובר כי רק מה שנאסר בדר"כ משום קול באשה ערווה, הוא מה שנאסר בשעת ק"ש, אך בשאר קולות שאין בהם איסור של קול באשה ערווה [אשתו, פנויה, קול דבורה וכו'] אין איסור לשמעם גם בשעת ק"ש.

כן הבין המאמר מרדכי^[18] בדברי הרא"ש וכן נראה שהבין גם מחצית השקל^[19]. גם החתם סופר בתשובה כתב^[20] :

והנה אנו מוזהרי' לשמוע קול זמר אשה אפי' פנוי' שאינה נדה וערווה בשעה שאנו קורי' ק"ש ובשעת תפלה כמבואר בש"ע א"ח סימן ע"ה סעי' ג' ובמג"א שם סק"ו והיינו ע"כ בשמיעת קול פנוי' טהורה דאי בא"א או פנוי' נדה ק' מאי ארי' בשעת ק"ש ותפלה תיפוק לי' לעולם אסור משום קול באשה ערווה

מבואר כי לדעתו החידוש שמה אמרו קול באשה ערווה לענין ק"ש הוא שאסור לשמוע גם קול פנויה טהורה, וא"כ אפשר לומר שזו כוונת הרא"ש, לומר שאין להוסיף על דין קול באשה ערווה בק"ש, דברים שאינם נחשבים ערווה שלא בשעת ק"ש, והדוגמא לזה הוא שמיעת קול אשה פנויה שאינה נדה. כן הבינו גם המשנה ברורה^[21] ועוד אחרונים.

אולם המעדני יו"ט^[22] כתב על דברי הרא"ש הנ"ל :

(16) סימן ע"ה ד"ה וכתב הרא"ש.

(17) דף כ"ד ע"א.

(18) סימן ע"ה ס"ק ד'.

(19) שם ס"ק ר'.

(20) חו"מ השמטות סימן ק"צ.

(21) ס"ק יד'.

(22) שם ס"ק פ'.

דהקלו בק"ש לפעמים כדי שלא יבא לידי ביטול ק"ש דחז"ל לא ראו
לאסור כלל קול באשה לענין ק"ש שמכיון שא"א להזהר, אם נבוא
לאסור יבוא לכלל ביטול ק"ש לגמרי

לפי הבנה זו כוונת הרא"ש לומר שבק"ש אין כל איסור בשמיעת קול אשה, ואפילו
קול אשה שנאסר בדר"כ לא נאסר בשעת ק"ש וזאת משום דוחק המציאות. את ההגיון
במהלך זה אפשר להסביר לפי מה שכתבנו לעיל בהבנה שנייה בדברי הרשב"א כי
בשמיעת קול אשה יש איסור מצד קריבה לעריות אך אין איסור הרהור, לכן בק"ש,
שם נאסר הרהור, לא נאסרה שמיעת קול אשה.

אולם כבר האריך המאמר מרדכי לסתור אפשרות זו וכתב :

ואני אומר דחלילה להתיר דבר שבקדושה במקום דאפילו בעלמא איכא
איסורא"

ד. שיטת רב האי גאון

המרדכי בכרכות^[23] כתב :

ופירש רב האי גאון דכל הני (שוק וקול באשה ערוה) לענין ק"ש,
וכתב היראים (בס"י) [בסימן יב^[24]] הלכך אסור לומר דבר שבקדושה
בשמיעת קול שיר של אשה ובעוונותינו בין העכו"ם אנו יושבים ועת
לעשות לה' הפרו תורתך, הלכך אין אנו נזהרים מללמוד בשמיעת קול
שיר נשים ארמאיות וכ"פ בה"ג וכ"פ ר"ח כדברי רב האי גאון

כ"כ גם בהגהות מימוני בהלכות ק"ש^[25] בשם בה"ג וז"ל :

וכן שוק באשה ושער וקול באשה כל הני אסור לקרות ק"ש כנגדן וכו'
פ' ר"ח וקול אע"ג דאין נראה לעיניי הרהור מיהא איכא

כדברי רב האי גאון מבואר שדין זה של קול באשה ערוה נאמר לענין איסור ק"ש
כששומע קול זה. אך יש להסתפק בדבריו האם כוונתו שהגדרה זו שייכת דווקא בק"ש
ולא בשאר עניינים, או שכוונתו היא שקול באשה הוא ערוה לכל העניינים.

אולי ניתן ללמוד מהי שיטת רב האי מדברי תלמידי רבינו יונה על מסכת ברכות^[26].
תר"י שם דנים ר"י על איסור הסתכלות במקומות המכוסים, וכתבו שם בשם רב האי
גאון על דברי הגמ' בכרכות^[27] "ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה":

וכתב רב האי גאון דה"ה כל אשה שמגלה טפח במקום מכוסה שבה
שאסור לקרא כנגדה דטפח באשה ערוה וכן אין לו לקרות בשעה
שמנגנת דקול באשה ערוה אבל כנגד פניה או כנגד מקום שאין דרך

(23) סימן פ'.

(24) בדפוס ישן, ובדפוס חדש הוא סימן שצב.

(25) פ"ג ס"ק ס'.

(26) ברכות דף י"ז ע"א מדפי הרי"ף ד"ה 'ערוה'.

(27) דף כ"ד ע"א.

לכסות או בשעה שמדברת כדרכה מותר, ואפילו בשעה שמנגנת אם הוא יכול לכוין בלבו לתפילתו בענין שאינו שומע אותה ואינו משים לבו אליה מותר ואין לו להפסיק קריאתו. וכן כשמגלה טפה אינו אסור אלא כשמסתכל בה אבל בראיה בעלמא מותר

תר"י מדברים גם על איסור הסתכלות במקומות המכוסים וגם על איסור שמיעת קול אשה. לגבי איסור הסתכלות במקומות המכוסים ודאי שהאיסור שייך גם שלא בשעת ק"ש, כפי שנאמר בגמ'^[28] כל המסתכל באצבע קטנה של אשה, וכן כתב ר' יונה בשערי תשובה^[29] כי על הסתכלות בערוה יש לאו של לא תתורו. ברור א"כ שכל הדיון בדברי ר' האי לגבי הסתכלות במקומות המכוסים בשעת ק"ש אינה שוללת את האיסור להסתכל בערוה שלא בשעת ק"ש, כוונת דבריו של רב האי היא לברר את גדרי הסתכלות בק"ש. במאמר הסתכלות וראיה^[30] הבאנו דיון נרחב בדברי רב האי הללו ושם כתבנו כי רב האי סובר כי הסתכלות בשעת ק"ש חמורה מהסתכלות שלא בשעת ק"ש, וגם מה שהותר בהסתכלות שלא בשעת ק"ש, נאסר בשעת ק"ש. ההבדל הוא כשמסתכל על המקומות המכוסים בכוונה לראותה אך ללא כוונת הנאה ובאופן שטחי – הסתכלות כזו שלא בשעת ק"ש מותר אפי' באשת איש, אפי' במקומות המכוסים ואפי' ביותר מטפח [ואם מסתכל בעיון ובהתבוננות, אסור בא"א]. אך לענין ק"ש, גם הסתכלות זו אסורה, שכן לענין ק"ש כל מצב בו מכוון לראות טפח מגולה באשה אסור, גם אם אין זו הסתכלות עיונית אלא ראייה שטחית.

ממילא גם מה שאסר רב האי שמיעת קול אשה בשעת ק"ש, כוונתו להוסיף על איסור שמיעת קול אשה שלא בשעת ק"ש, ולומר שבשעת ק"ש הדין חמור יותר, אך גם לדעתו אסור לשמע קול אשה שלא בשעת ק"ש. א"כ רב האי לא בא להתיר שמיעת קול זמר שלא בזמן ק"ש, וגם שמיעה זו אסורה לדעתו.

אולם בדברים אלו יש קושי, שהרי הקול שאסר רב האי בשעת ק"ש הוא קול זמר, אך קול דיבורה מותר בשעת ק"ש, ומבואר א"כ כי שלא בשעת ק"ש לכאורה גם קול זה מותר, וא"כ מה נאסר שלא בשעת ק"ש? ולקמן ניישב בע"ה.

ה. דיון בשיטת רב האי

בספר אהל מועד הלכות ק"ש^[31] כתב :

קול של זמר, אפילו באשתו - ערוה

בהמשך דבריו הוסיף וכתב שם כדברי הרשב"א :

קול באשה אם הוא שאלת שלום אסור

מציאות זו של שאילת שלום ע"י אישה אינו מתייחס לשעת ק"ש [שכן לא מסתבר

(28) שבת דף ס"ד ע"ב.

(29) הבאנו דבריו בתחילת המאמר איסור הסתכלות.

(30) בפרק הסתכלות במקומות המכוסים.

(31) דרך ה' נתיב ה'.

שאשה שואלת בשלומו בשעת ק"ש] בפשטות מציאות זו מתייחסת לשמיעת קול אשה שלא בשעת ק"ש, ומבואר לדעתו כי לאו דווקא לענין ק"ש נאמר קול באשה ערווה, וגם שמיעת קול אשה שלא בשעת ק"ש אסורה. בדבריו מבואר גם מה האיסור שנוסף בשעת ק"ש, והוא קול זמר של אשתו, והיינו שבדר"כ אין איסור לשמע קול זמר של אשתו, אך בשעת ק"ש גם זה נאסר.

בספר סביב לאהל על האהל מועד^[32] הסביר מנין הסיק רב האי גאון כי המימרא של קול באשה ערוה באה להוסיף חומרא בשמיעת קול אשה בשעת ק"ש. לדעתו סיבת הדבר היא העובדה שהמימרא של "קול באשה ערוה" הובאה בסמיכות למימרות אחרות שגם הם עוסקות בדין ערוה לענין ק"ש [לדעת רב האי], מסתבר לומר כי גם דין קול באשה ערוה נאמר לענין ק"ש.

דברי הראשונים הנ"ל הובאו בכ"י^[33] וז"ל :

וכתב הרא"ש עוד אמאי דאמרינן קול באשה ערוה פירוש לשמוע ולא לענין ק"ש ולכן השמיט רבינו קול באשה אבל המרדכי (סי' פ) כתב בשם רבינו האי דכל הני לענין ק"ש וכן כתוב באהל מועד (הל' ק"ש דרך ה נתיב ה) דקול זמר אפילו באשתו ערוה וכן כתבו הגהות מיימון (ק"ש פ"ג אות ס) בשם ר"ת אלא שכתב המרדכי בשם רא"ם (יראים סי' שצב). הילכך אסור לומר דבר שבקדושה בשמיעת קול שיר של אשה ובעוונותינו בין הגויים אנו יושבים ועת לעשות ליי' הפרו תורתך הילכך אין אנו נזהרים מללמוד בשמיעת שיר נשים ארמאות עכ"ל וה"ר יונה (יז. ד"ה ערוה) כתב ג"כ דקול באשה ערוה לק"ש הוא והני מילי בשעה שמנגנת אבל בשעה שמדברת כדרכה מותר ואפילו בשעה שמנגנת אם הוא יכול לכויין לבו לתפילתו בענין שאינו שומע אותה ואינו משים לב אליו מותר ואין לו להפסיק קריאתו וכן כשמגולה טפח אינו אסור אלא כשמסתכל בה אבל בראייה בעלמא מותר עכ"ל

הב"י השווה את דברי רב האי [שהובאו במרדכי] לדברי האהל מועד. ניתן לפרש שלדעתו רב האי סובר כי האיסור הוא דווקא בשעת ק"ש, ולפי זה האוהל מועד סובר כרב האי רק לגבי העניין ששניהם חלוקים בו על הרא"ש הסובר שהדין לא נאמר לק"ש, והם סוברים שהדין נאמר לענין ק"ש, אך לדעת רב האי דין זה עוסק רק בשעת ק"ש ואילו לדעת האהל מועד הדין נאמר גם בשעת ק"ש. אולם ניתן גם לפרש בדבריו שרב האי סובר לגמרי כהאהל מועד, וכוונתו לאסור גם שלא בשעת ק"ש אלא שבשעת ק"ש יש לאסור גם באשתו.

נראה כי מהב"י ניתן לדייק כפי האפשרות השניה, שרב האי אוסר שמיעת קול אשה גם שלא בשעת ק"ש, שכן הב"י הביא בהמשך את דברי תלמידי רבינו יונה שמקורם מדברי רב האי, ובדברי רבינו יונה הוכחנו לעיל כי שמיעת קול באשה נאסר גם שלא בשעת ק"ש, ומכך שהב"י לא העיר שיש מחלוקת בין המרדכי לבין רבינו יונה בדעת

(32) שם ס"ק ג, דף מט' ע"ב.

(33) אור"ח סימן ע"ה ד"ה וכתב הרא"ש.

רב האי, מבואר כי לדעתו גם המרדכי הבין כי בשעת ק"ש ישנו איסור נוסף בשמיעת קול אשה, אך גם שלא בשעת ק"ש אסור לשמוע קול אשה.

גם בספר סביב לאהל^[34] כתב בדעת רב האי כי קול באשה נאמר גם בשעת ק"ש וגם שלא בשעת ק"ש. אלא שהקשה א"כ מדוע הוצרך רב האי להסביר שמימרא זו עוסקת בשמיעת קול אשה בשעת ק"ש ולא הסביר שמדובר על שמיעת קול אשה שלא בשעת ק"ש, כפי שמובאר בסוגיא בקידושין? ותירץ שמההקשר בסוגיא בברכות נראה שמדובר על שמיעת קול אשה בשעת ק"ש ולכן הסבירו כך, אלא שרב האי הבין שהסוגיא בברכות באה להקל ולומר שמה שנאסר בשעת ק"ש הוא רק מה שנאסר בדר"כ, והיינו קול זמירה ותו לא. שכן היתה אפשרות לטעות ולומר שבשעת ק"ש גם קול דיבורה [שאינו שאילת שלום] יהיה אסור, כל כך באו ללמדנו קול באשה שאסור בדר"כ אסור גם בק"ש אך קול אשה שלא נאסר בדר"כ לא נאסר גם בשעת ק"ש.

בבאר שבע^[35] הבין ברב האי כפשוטו שדווקא לעניין ק"ש אסר, ולכן הקשה מהסוגיא בקידושין^[36]:

ובאמת פליאה נשגבה בעיני לא אוכל לה על ר' יונה והמרדכי וסיעתם איך אפשר להו לפרש קול באשה ערוה לענין ק"ש [היינו - ולא לענין סתם שמיעת קול באשה] שהרי אמרו בפרק עשרה יוחסין שרב נחמן אמר לר' יהודה נשדר ליה מר שלמא לילתא אמר ליה הכי אמר שמואל קול באשה ערוה הרי בהדיא משמע דלשמוע קאמר קול באשה ערוה ולא לענין ק"ש ואפילו כשאינה מנגנת ומזמרת... ואולי ס"ל למרדכי ור' יונה וסיעתם דתרי גווני קול באשה ערוה קאמר שמואל אבל אין זה אלא דברי נביאות כי לא ראיתי לזה גילוי בשום מקום... ומי שדעתו רחבה מדעתי יתרץ דבריהם

הבאר שבע מקשה מהגמ' בקידושין, שם מבואר כי שאילת שלום נאסרה, ואם קול זמר נאסר רק לק"ש ומותר בשמיעת זמר ערווה א"כ מדוע אסרו קול שאילת שלום שלא בשעת ק"ש? ומוסיף הבאר שבע שם כי נראה שמכח גמ' זו הגיע הרא"ש לפסיקתו שקול באשה ערוה נאמר לענין שמיעה שלא בשעת ק"ש ולא דווקא לענין ק"ש.

את קושיית הבאר שבע על הסברא כי קול באשה נאמר רק לענין ק"ש ולא לענין שמיעת קול אשה סתם, ניתן ליישב על פי מה שכתב הרשב"א שגם קול דיבורה של אמירת שלום נאסר ולא רק קול זמירה. לפי זה ניתן לומר כי לדעת רב האי שלא בשעת ק"ש אסרו רק שאילת שלום, אך בק"ש הוסיפו לאסור גם שמיעת קול זמר של אשה.

אלא שיש להבין את מהלך הסוגיות לפי זה, שהרי לפי רב האי המימרא "קול באשה ערוה" נאמרה לענין שמיעת זמר בשעת ק"ש, וא"כ כיצד למד רב יהודה ממימרא זו בסוגיא בקידושין איסור לשמוע קול אשה גם שלא בשעת ק"ש?

(34) שם ס"ק ג'.

(35) באר מים חיים ג'.

(36) דף ע' ע"א.

את הסוגיות יש ליישב בהתאם לב' האפשרויות שכתבנו לעיל בדעת הרשב"א.

לפי האפשרות הראשונה גם קול זמר וגם קול דיבורה נאסר מצד הרהור. לפי זה ניתן לומר כי לדעת רב האי קול שיש בו קירוב הדעת אסור יותר מקול זמר כיון שגורם יותר להרהר באותה אשה מאשר קול זמר. לפי זה יש ליישב את הסוגיות כך, המימרא 'קול באשה ערוה' אוסרת שמיעת קול זמר של אשה בשעת ק"ש. רב יהודה הבין שבדין זה מסתתר עקרון והוא שיש תאוה בשמיעת קול אשה. לכן רב יהודה לקח את העקרון הטמון במימרא זו והבין שא"כ ודאי שיש לאסור אמירת שלום גם שלא בשעת ק"ש שכן באמירת שלום יש יותר קירוב דעת מאשר בשמיעת קול זמר. ייתכן כי זה מה שכתב הבאר שבע דתרי גוונא קול באשה, רק כתב שהם דברי נביאות אך את היסוד לחלוקה כבר מצאנו ברשב"א^[37].

לפי האפשרות השנייה שכתבנו קול זמר נאסר בק"ש מצד הרהור ולא מכח קריבה לעריות ואילו שאילת שלום נאסרה מכח קריבה לעריות. לפי זה שמואל אמר שבשעת ק"ש אסור לשמוע קול זימרה משום איסור הרהור בשעת ק"ש. מדברים אלו הסיק ר' יהודה בקידושין את העיקרון שגם קול נחשב לגורם היוצר תאוה, לכן הסיק כי יש מקום לאסור קול שאילת שלום מצד קריבה. קול זמר גורם להרהור מועט הגורם להיסח הדעת בק"ש אך עדיין אינו יוצר קריבה ולכן אין לאסורו שלא בשעת ק"ש, אך קול שאילת שלום גורמת לקירוב הדעת ולכן אסורה לעולם.

הרמב"ם והסמ"ג^[38] כתבו את הדין של איסור שמיעת קול באשה בהלכות איסורי ביאה וכן הטור הביא דין זה באבן העזר.

באיסורי ביאה^[39] כתב הרמב"ם :

ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות שערה אסור וכל הדברים הללו אסורים בחייבי לאוין

א"כ מבואר שסוברים שדין זה שייך בשמיעת קול אשה סתם. במאמר איסור הסתכלות כתבנו כי נראה לנו מסמיכות הלכה ב ברמב"ם להלכה א שהאיסור הוא מצד קריבה לעריות אך העלינו גם אפשרות שהוא מצד ונשמרת.

לענין שמיעת קול אשה בק"ש כתב הכ"מ^[40] בדעת הרמב"ם :

ואמרו שם בסמוך קול ושער באשה ערוה וסובר רבינו שלא לענין ק"ש נאמר אלא לענין שאסור להנות בקולה ולהסתכל בשערה ולכן לא הזכירם פה.

גם בבב"ב^[41] כתב שהרמב"ם כהרא"ש, והיינו שלשיטתו אין דין קול באשה שייך לענין ק"ש.

(37) ע' סביב לאהל שם ס"ק ג.

(38) לאוין קכ"ו.

(39) פכ"א סוף הלכה ב.

(40) הלכות ק"ש פ"ג הט"ז.

(41) סימן ע"ה סוף ד"ה טפח המגולה.

לסיכום : בדעת רב האי, היראים והמרדכי, כתב הבאר שבע כי דבריהם דווקא לעניין ק"ש ואין איסור בסתם שמיעה, ודעת הסביב לאהל כי לא באו לאפוקי סתם שמיעה אלא באו להוסיף איסור בשעת ק"ש גם בשמיעת קול אשתו, ובדעת הב"י יש להסתפק. לדעת הרמב"ם והרא"ש נראה בפשטות כי דין קול באשה נאמר בסתם שמיעה ולא לעניין ק"ש.

באהל מועד מבואר שהוא בשניהם, גם בק"ש וגם סתם שמיעת ערווה, וכך נראה מהרשב"א.

השו"ע באבן העזר^[42] העתיק את לשון הטור המבוסס על הרמב"ם :

ואסור לשמע קול ערווה או לראות שערה והמתכוון לאחד מאלו הדברים מכין אותו מכת מרדות. ואלו הדברים אסורים גם בחייבי לאוין.

וכתב הב"י :

אע"פ שהזכיר (הרמב"ם) מכת מרדות קודם איסור שמיעת קול ערווה ושערה משמע לרבינו (לטור) דאהני נמי מכין אותו מכת מרדות דמאי שנא.

1. מקורות נוספים בעניין קול באשה

לכאורה על מסקנת חלק מן הראשונים שקול באשה נאמר גם שלא בשעת ק"ש, צ"ע ממסכת מגילה^[43] :

אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הציבור

משמע שבלי טעם זה מותר ואין בעייה של קול באשה ערווה ואולי הכוונה כשקוראת בלא טעמים, ולפי זה יש ראייה שקול דיבורה מותר לשמוע.

מצאתי בציץ אליעזר^[44] שהתייחס לשאלה זו וכתב :

ראשית, הא זה מודו כו"ע דפנויה שאיננה נדה בכלל עריות, וגם מותר לשמוע קול זמר ממנה, וכדמדגיש גם המשנ"ב בסי' ע"ה ס"ק י"ז וכותב דפנויה שהיא נדה בכלל עריות, וכך כי קול זמר של פנויה רק בשעת ק"ש אסור אבל שלא בשעת ק"ש שרי ע"ש, וא"כ אילו היינו באים עלה משום קול באשה ערווה היה מותר (אבל) לאשה פנויה שאינה נדה לעלות למנין שבעה ולקרוא בציבור בשעת הצורך, אבל כד אתינן עלה מפני כבוד ציבור אזי לאשה אסור שתקרא בציבור בכל גוונא ואפילו פנויה שאינה נדה, ולכן בחרו בנימוק זה וגם הסתפקו בו להצריך לענינו.

שנית, זה שבעינן לקרוא בתורה בטעמים הוא לא לעיכובא וכדנפסק

(42) סימן כ"א סוף סעיף א'.

(43) דף כ"ג:

(44) חלק כ סימן לו.

באו"ח סימן קמ"ב סעי' ב' דאם אין מי שיודע לקרות בתורה כהלכתה בדקדוק ובטעמים אפ"ה יקראו בתורה בכרכה כהלכתה ע"ש ובמשנ"ב סק"ז, וא"כ אי משום קול באשה ערוה היה מותר בשעת הצורך שתקרא אשה בלי טעמים ותעלה למנין שבעה, אבל מכיון שהטעם הוא מפני כבוד הציבור, א"כ אין לאשה לקרוא בציבור ולעלות למנין שבעה בכל גוונא שהוא.

ואל השלישי אני בא. דמצינו שכבר הרגיש בהאמור הגר"י פלאג"י ז"ל בספרו יפה ללב חלק הששי או"ח סי' רפ"ב, ובא עלה באמת גם משום טעמא דקול באשה ערוה, והיות והספר איננו מצוי אעתיק לו את לשונו בזה, וז"ל: אשה לא תקרא בציבור מפני כבוד הציבור, א"נ מפני מראית העין שיסתכלו בה, ועוד דקול באשה ערוה, ואע"ג דמדליקות נר חנוכה ומברכות לא דמי לפי שאין צורך שיהיו שם אנשים בעת ההדלקה כמ"ש הכלבו בסי' מ"ה דמ"ד ע"ד בקריאת המגילה יעו"ש, וכמו כן בקס"ת דאין קורין בתורה בפחות מעשרה גדולים בני חורין כמש"ל ברס"י קמ"ב יעו"ש, וכל מקום שהצריכו עשרה כולם אנשים בעינינו וכמ"ש הכלבו שם, וגם שצריך לברך הברכות בקול רם והאומרם בלחש טועה וי"א שצריך לחזור ולברך בקול רם כדי שישמעו העם ויענו ברוך ה' המבורך לע"ו כמש"ל בסי' לק"ט ס"ו יע"ש, ואשה בכל אלה הוי כדאמרי' בסוטה דמ"ח ע"א זמרי נשי ועני גברי וכו' ע"ש וק"ל עכ"ל היפה ללב. הרי לנו שהגאון בעל יפה ללב ז"ל כבר נגע בהאמור, ואוסר באמת לאשה לעלות למנין שבעה גם משום כך דקול באשה ערוה ומשום עוד יותר מכך, מטעמים נוספים. אלא דעדיין אנו צריכים למה שהעלינו לעיל, כדי שלא תקשי עדנה מדוע שבגמ' ובשו"ע לא נזכר מהנהג טעמא, והיינו מפני דאי משום הנ"ז [=הנזכר] היה באפשרי למצוא בשעת הצורך איזה דרך שתוכל אשה לקרוא בתורה ולעלות למנין ז', באופן המותר, אבל כד קבעינן הטעם משום כבוד ציבור סוגר עלינו הדרך ובשום פנים אין אשה עולה למנין ז' ולקרוא בתורה.

עוד יש להקשות מדברי המשנה בכתובות^[45]:

רבי יהודה אומר אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילים ומקוננת

גם במשנה מסכת מועד קטן^[46] שנינו:

נשים במועד מענות אבל לא מטפחות

ובהמשך הפרק שם^[47] שם:

בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה (אבל) לא מקוננות נקבר המת לא מענות ולא מטפחות איזהו עינוי שכולן עונות

(45) פרק ד משנה ד.

(46) פרק ג משנה ח.

(47) משנה ט'.

כאחת קינה שאחת מדברת וכולן עונות אחריה שנאמר (ירמיה ט')
ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה אבל לעתיד לבא הוא אומר
(ישעיה כ"ה) בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעא מעל כל פנים
וגר':

דין זה נפסק ברמב"ם^[48] :

ההספד כבוד המת הוא, לפיכך כופין את היורשין ליתן שכר מקוננים
והמקוננות וסופדין אותו

וכך נפסק גם בשו"ע^[49]. וקשה מדוע לא אסור מצד קול באשה ערווה ?

ראיתי בתפארת ישראל על המשנה במו"ק שם^[50] שכתב בשם אביו :

ואף דקול באשה ערווה ואפילו בשעת הספד [כבסוכה דף נ"ב.] תירץ
אאמ"ו דבשעה שהמת מוטל לפניו אין חוששין להרהור

ונ"ל להביא ראיה לדבריו מדברי התוס' בסנהדרין^[51] שכתבו :

נשים לצאת לפני המיטה דכיון דשעת צער הוא ליכא למיחש להרהור

ועדיין צ"ע שלא מצאתי מי שהעיר על דין המקוננות [חוץ מהתפארת ישראל] כמו
שהתוס' העירו על אופן היציאה להלוויה.

אמנם תירוץ זה לכאורה לא יועיל לטעם שכתבנו לעיל שאיסור קול הוא מצד לא
תקרבו, שכן לפי הסבר זה יש כאן איסור עצמי ולא חשש הרהור וא"כ הוא אסור אפילו
בשעת צער. אולם צ"ל שקיים להו לחז"ל כי כאן אין חשש של קריבה לעריות משום
שהמת מוטל לפניו, ועוד שאינה שרה בקול נעים אלא בקול קינה. עוד אפשר לומר
שכאן אין כלל שירה אלא כעין דיבור קינה שאחת מדברת וכולן עונות.

3. הטעם לאיסור שמיעת קול אשה

בשו"ת באר שבע^[52] כתב שהטעם שאסור קול באשה הוא משום חשש הרהור וז"ל :

אף אם היא צנועה וחסודה ביותר וכוונתה רצויה לשמים מ"מ היא
מצוה הבאה לידי עבירה חמורה שאולי יבא האיש השומע קולה לידי
הרהור והרהורי עבירה קשים מעבירה עצמה והיא צריכה להזהר שלא
יכשלו בני אדם על ידה

אולם בכמה ראשונים בפירושם על המעשה בסנהדרין שנביא לקמן, מבואר שהאיסור
הוא מצד איסור קריבה לעריות ולא מצד הרהור, והיינו שהקול מוגדר כערווה והשומע
קולה הרי זה דומה לנהנה מן הערווה.

(48) הלכות אבל פרק י"ב הלכה א.

(49) יו"ד סימן שמ"ד סעיף ג.

(50) מו"ק פ"ג משנה ח, יכין ס"ק ס"ח.

(51) דף כ ע"א ד"ה נשים.

(52) בבאר מים חיים ג'.

במסכת סנהדרין^[53] מסופר על אדם שהעלה לבו טינא מחמת אהבתו לאשה אחת, ואמרו הרופאים שאם האשה תספר עמו מאחרי הגדר הוא יבוא על סיפוקו ויחיה, אולם חז"ל פסקו במקרה זה: ימות ואל תספר עמו מאחרי הגדר. בטעם האיסור כתב שם הר"ן:

ובוודאי שדברים הללו אינן גילוי עריות ממש אלא שעבר בהן בלא תקרבו לגלות ערוה שהוא לאו דגילוי עריות

וכדבריו כתבו גם המהר"ם חלאווה ור' דוד בפסחים^[54]. מבואר כי בקול יש מציאות של לא תקרבו^[55] מעבר לבעייה של הרהור עבירה.

בשדי חמד^[56] הביא שכ"כ הפמ"ג בספרו שושנת העמקים^[57] וז"ל:

אפשר שמיעת קול ערוה מן התורה אסור מלא תקרבו והתם בחיבוך לוקה מן התורה לדעת הרמב"ם פרק כא' איסורי ביאה.

לעיל כתבנו שלדרך זו יובנו גם דברי הרשב"א עי"ש וא"כ ייתכן שגם הרשב"א סובר כן.

4. תוקף האיסור

השדי חמד^[58] הביא מחלוקת אחרונים לגבי רמת האיסור בשמיעת קול אשה- האם היא דאורייתא או דרבנן. בין הסוברים שהאיסור הוא מדרבנן בלבד הביא השד"ח את דברי הנשמת אדם^[59] שכתב:

והנה מילתא דפשיטא דשער וקול אף דאמרינן דהווי ערוה היינו מדרבנן שהרי לא מצינו בקרא שנקרא ערוה אלא כיון שדינו שהוא דבר נוי באשה כפירש"י שם לכן אסרו חכמים.

משמעות דבריו שקול אינו אסור מן התורה משום ערווה כלל ולא רק לגבי דברים שבקדושה. כ"כ גם מוהריק"ש בערך לחם על השו"ע^[60]:

קול מראה וריח אסור מדרבנן שמא יקרבו יותר מדאי כדי ליהנות תוס' יומא דף לט' ע"ב ד"ה כלה

המוהריק"ש מוכיח שיטה זו מן התוס' ביומא. הגמ' שם מדברת על התבשמות מריח הקטורת ומקשה התוס' שם מדוע הדבר מותר, הרי למרות שאין מעילה בהנאה מריח

(53) דף ע"ה.

(54) דף כ"ה.

(55) למרות שניתן לדחוק ולומר כי דווקא שם שהדיבור היה תחליף לביאה לאותו אחד שהעלה ליבו טינא.

(56) מערכת הקוף כלל מ"ב.

(57) ריש כלל ט'.

(58) מערכת הקוף כלל מ"ב.

(59) כלל י"ד.

(60) אור"ח סימן רי"ז ס"ד.

הקטורת מ"מ יש בו איסור^[61]? תשובת התוס' היא כי "אינו אסור אלא שלא יקרבו עצמן לעזרה כדי להריח יותר", והיינו שאין כאן איסור מצד עצמו אלא מעין הרחקה שלא יתקרב למקדש. הערך לחם מקיש משם לעניין קול באשה ערווה, שגם שם הדבר אסור מדרבנן. יש להעיר על מסקנא כי הדמיון בין הנדונים אינו ברור, שכן בריח בביהמ"ק היה חשש שיתקרב למיקום המקדש – קירבת מקום, אולם בשמיעת קול באשה אין לחוש שמא יתקרב קרוב יותר לשמיעת הקול, כל החשש הוא שמא יהרהר בה או שמא יתקרב אליה ע"י שימשך אליה ולא שמא יעבור למקום קרוב יותר אליה. גם מדברי המעדני יו"ט על הרא"ש^[62] שהבאנו לעיל "דחז"ל לא ראו לאסור כלל קול באשה לענין ק"ש" משמע שהוא דרבנן.

הגינת ורדים בקונטרס גן המלך^[63] הביא את דברי המהריק"ש הנ"ל וכתב עליו :

משמע מדבריו דגבי עריות אין בדברים האלו רק איסור דרבנן בעלמא. ולעד"נ דאין דבריו נכונים דקול ומראה דאשה איסור גדול יש בהם דאמרינן בפ"ג דברכות דף כ"ד ע"א דקאמר שוק באשה ערוה שנאמר גלי שוק עברי נהרות וכתוב תגל ערותך כו' קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב כו' ופירש רש"י מדמשבח לה קרא בהכי ש"מ תאוה היא עכ"ל

בשדי חמד שם הביא גם את דברי הפמ"ג בספרו שושנת העמקים^[64] שכתב : אפשר שמיעת קול ערוה מן התורה אסור מלא תקרבו והתם בחיובך לוקה מן התורה לדעת הרמב"ם פרק כא' איסורי ביאה.

והוסיף השדי חמד :

וגם מדברי הרב דברי חפץ דף קי"ג ע"ב ד"ה 'עלה בדינינו' מתבאר דסבירא ליה דהיא מן התורה אלא דאינו מפורש ואתי מדרשא.

גם מחידושי הר"ן^[65] נראה שזהו איסור דאורייתא. הגמ' במסכת שבת^[66] חשבה בהו"א שהאיסור של שכיבה עם אשת איש באותה מיטה כאשר הוא בבגדו והיא בבגדה הוא מדאורייתא. רש"י כתב בהסבר סברת המקשן שהוא מצד איסור יחוד אך הר"ן שם (ד"ה ופליגא) כתב טעם אחר :

דפשיטא לן הכי מסברא באשת רעהו שהרי אפילו קולה ערוה

משמע שאיסור קול באשה הוא דאורייתא שהרי למד משם לגבי הוא בבגדו והיא בבגדה דאסור מדאורייתא.

(61) כמבואר בגמ' בפסחים כ"ו ע"א.

(62) ברכות פ"ג ס"ק ל"ז.

(63) אות ק'.

(64) ריש כלל ט'.

(65) דף י"ג [הערה 296 בהוצאת מוסד הרב קוק]. בדפוסים הישנים חידושים אלו נדפסו על שם הריטב"א אך לפני כמה שנים התברר שכתב יד זה הוא חידושי הר"ן ולא חידושי הריטב"א.

(66) דף י"ג ע"א.

מצאתי ביביע אומר^[67] שדחה וכתב די"ל דהכי קאמר הר"ן^[68] שכוון שאסרו חז"ל קול באשה ע"כ שקריבה בבגדו ובבגדה דאורייתא, "שאל"כ לא היו חכמים מחמירים כל כך לאסור אפילו להנות מקולה". וצ"ע שהרי גם אם הוא בבגדו לא היה אסור מדאורייתא- יש עדיין די איסורים דאורייתא בא"א שיש לגזור בגללם על קול.

ביב"א שם הביא ראייה מהאשכול^[69] שקול באשה אינו אסור מה"ת. האשכול כתב שאיסורי התורה מתחלקים לשהיה חלקים, בחלק הששי, שהוא איסורי 'קול וריח' הביא האשכול כדוגמא :

שמיעת קול וריח כגון קול דכינור וריח של קטורת וקדשים אע"ג שאין בו מעילה בריח, קול ומראה איסורא איכא.

לא הובאה בדבריו דוגמא של קול באשה ערווה, אע"פ שלעיל בחלק החמישי – איסורי ראייה, מנה את הראיה בעריות, הרי שלדעתו קול באשה אינו אסור מה"ת.

בדעת הרמב"ם יש להסתפק. הטור^[70] מנה כמה הרחקות מן העריות וביניהם הזכיר את איסור שמיעת קול ערווה, לאחר מכן כתב הטור "המתכוין לאחד מדברים אלו מכין אותו מכת מרדות". "הב"י שם העיר שאע"פ שהרמב"ם כתב את איסור שמיעת קול ערווה לאחר שהזכיר 'מכת מרדות', ס"ל לטור כי מכת מרדות קאי גם על איסור שמיעת קול ערווה. מדברים אלה יש ללמוד שאיסור שמיעת קול שווה לאיסור להביט ביפיה או מסתכל באצבע כדי ליהנות, וממילא דין קול כדין ראייה.

במאמר איסור הסתכלות בנשים בבירור דעת הרמב"ם, כתבנו כי ישנן כמה אפשרויות בהבנת חומרת איסור ההסתכלות לדבריו, האם הוא דאורייתא או דרבנן והאם הוא אסור מצד לא תקרבו או מצד ונשמרת, חלוקות אלו נכונות גם לעניין איסור שמיעת קול אשה לדעת הרמב"ם. לפי מה שהסקנו שם כי לדעתנו נראה כי העיקר בדעת הרמב"ם הוא שהסתכלות אסורה משום לא תקרבו, גם שמיעת קול אשה תהיה אסורה לשיטחתו מן התורה.

יש להוסיף כי לפי מה שכתבנו שם באפשרות אחת, דעת המ"מ ברמב"ם, השו"ע והגר"א כי איסור הסתכלות הוא דרבנן מצד ונשמרת, וממילא ה"ה לאיסור שמיעת קול אשה. לכאורה לפי הבנה זו ניתן לומר כי הרמב"ם סובר כי האיסור לשמוע קול אשה הוא מחשש הרהור – ונשמרת, לכאורה ניתן להסיק מכך כי לדעתו הטעם לאיסור שמיעת קול אשה הוא שמא יבא מתוך כך להרהור, גם לאפשרות זו נראה ש"ונשמרת" הוא רק הטעם לגזירה, אך חז"ל אסרו את עצם השמיעה וההנאה מהקול, גם ללא התוצאה, כפי שנראה מדברי הרמב"ם שבהלכה ב כתב ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות שערה אסור, ולא נימק דבריו כפי שכתב בהלכות כ – כ"ד 'שלא יבא לידי הרהור' - פירוש התוצאה אסורה.

(67) ח"א או"ח סימן ו' דף י"ג ע"א.

(68) שם כתב "הריטב"א" אך כתב כן לפני שהתברר שחידושים אלו הם מהר"ן ולא מהריטב"א.

(69) ח"ג עמוד 129.

(70) בסי' כ"א.

הרמב"ן בספר המצוות^[71] סובר כי אפילו המנשק והמחבק והבא על הערווה דרך איברים אינו אלא מדרבנן וכ"כ הרשב"ץ בזהר הרקיע^[72], לדבריהם ודאי קול פחות חמור וגם הוא אסור רק מדרבנן.

המ"ב^[73] סמך על דברי הנשמת אדם שהובא לעיל וז"ל :

ומ"מ אם הוא בדרך בין העכו"ם והוא אנוס שא"א לו למחות כיון דלא מציינו דמקרי ערוה מדאורייתא מותר לקרות ולברך

דברי הנשמת אדם הובאו גם בכף החיים^[74], וכ"כ בספר אום אני חומה^[75] :

ולהלכתא עיקר כהשיטות שהוא דרבנן

גם ביביע אומר^[76] הסיק כן וז"ל :

ולדינא נלע"ד דשפיר יש לסמוך על האומרים דהווי דרבנן.

5. שמיעת קול דיבורה

האם נאסר רק קול זמר או אפילו דיבור. לעיל הבאנו את הרשב"א בברכות שכתב וקול דיבורה שאינו זמר אין חוששין להן ויישב את הגמ' בקידושין האוסרת לכאורה את קול דיבורה. גם תלמידי ר' יונה בברכות^[77] כתבו :

בשעה שמדברת כדרכה מותר

וכ"כ בהגהות מיימוני^[78] :

לא חיישינן... בקול הרגיל בו

דבריהם הובאו בדברי חמודות על הרא"ש^[79] וכך פסק גם הרמ"א^[80] :

אבל קול הרגיל בו אינו ערוה.

גם גדולי האחרונים פסקו להתיר קול דיבורה. הב"ש^[81] כתב :

ודווקא קול ערוה אסור אבל קול דיבור שלה מותר.

(71) ל"ת שנ"ג.

(72) אזהרות י"א.

(73) סימן ע"ה סוף ס"ק י"ז.

(74) סימן ע"ה ס"ק כ"ז.

(75) ברה כחמה [שכ"א].

(76) אורח חיים ח"ו סימן ר' ס"ק י'.

(77) דף י"ז מדפי הרי"ף ד"ה ערוה.

(78) הלכות ק"ש פרק ג ס"ק ס.

(79) ברכות פרק ג ס"ק קי"ז.

(80) סימן ע"ה סעיף ג.

(81) אהע"ז סימן כ"א ס"ק ד.

כן פסק גם המג"א^[82]. כך מצאתי גם בנתיבות לשבת^[83] שכתב :

דקול זמר דלא שכיח הוי כמו במראה במקום שדרך להיות מכוסה דאסור אפילו לבעלה בשעת ק"ש וקול דיבורה הרגיל הווי כמו מקום מגולה דלבעלה שרי אף בזמן ק"ש.

על דברי הרמ"א לעיל שכתב שקול הרגיל בו אינו ערווה, כתב המ"ב^[84] :

כיון דרגיל בו לא יבא לידי הרהור ואפילו מא"א ואפ"ה אסור לכוון להנות מדיבורה שהרי אפילו בבגדיה אסור להסתכל להנות.

דבריו לקוחים מהחיי אדם^[85].

האשכול בהלכות חנוכה ופורים^[86] כתב שלגירסת בעל הלכות^[87] בתוספתא נשים חייבות רק לשמוע מקרא מגילה אך פטורות ממקרא מגילה, וביאר האשכול כוונתו :

לדעת זה מ"ש הכל חייבין בקריאה לאתווי נשים, כלומר שיוכלו לקרות ולהוציא נשים בקריאתם, ודתני בתוספתא אין מוציאין רבים י"ח - מאנשים קאי.

והיינו שלשיטת הבה"ג יכולות לקרוא כדי להוציא נשים אחרות אולם אין ביכולתן להוציא גברים יד"ח. על שיטה זו הקשה האשכול :

ואי קשיא מאי שנא מנר חנוכה דאשה מדלקת ומוציאה את הבית? י"ל שאני מגילה שדומה לקריאת התורה להכי תקנו שלא תוציא אנשים וי"מ הטעם משום קול באשה ערוה לא תוציא אנשים

כ"כ גם באורחות חיים^[88] וז"ל :

ובעל עשרת הדברות ז"ל כתב שאין הנשים מוציאות האנשים בקריאתם והטעם משום דקול באשה ערוה ואע"ג דמדליקות בנר חנוכה ומברכות לא דמי לפי שאין צורך שיהיו שם האנשים בעת הדלקה

וכ"כ גם הכלבו^[89] :

והבעל עשרת הדברות כתב שאין נשים מוציאות אנשים בקריאתם והטעם משום דקול באשה ערוה, ואע"ג דמדליקות נר חנוכה ומברכות לא דמי לפי שאין צורך שיהיו שם האנשים בעת ההדלקה

מתוך ההשוואה שעשו עם נר חנוכה מבואר שאין מדובר שאשה קוראת בטעמים [פירוש קול זמר], וא"כ מבואר מלשונם כי אסור לשמוע גם קול דיבור באשה.

(82) סימן ע"ה ס"ק ו.

(83) אהע"ז סימן כ"א ס"ק ד.

(84) ס"ק י"ח.

(85) כלל ד סעיפים ה-ו.

(86) פרק ט'.

(87) דעת בה"ג מובאת גם בתוס' מגילה דף ד ע"א ד"ה נשים ובטור ובשו"ע או"ח סימן תרפ"ט.

(88) הלכות מגילה ופורים אות ב.

(89) תחילת סימן מ"ה.

הרמב"ם במשנה תורה כתב :

ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות שערה אסור

מסתימות לשונו היה נראה שכוונתו גם לקול דבורה, אולם ניתן לומר כי כוונתו לומר שבקול האשה יש דין ערוה, אך האופן בו יש ערוה בקול זה הוא דווקא בקול זימרה או בקול של קריבה כגון שאילת שלום. וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות קריאת שמע^[90] :

וכל גוף האשה ערוה לפיכך לא יסתכל בגוף האשה כשהוא קורא ואפילו אשתו ואם היה מגולה טפח מגופה לא יקרא כנגדה.

הרי שכתב באופן כולל שגוף האשה ערוה למרות שוודאי קיים הבדל בין ק"ש בפני מקומות המכוסים לבין ק"ש בפני מקומות הגלויים באשה. וזאת משום שכותב את הדין העקרוני ולא את ההשלכה בכל מקרה ומקרה.

כך יובנו גם דבריו בתשובה^[91], כאשר דן על האיסור לשמע זימרה הוסיף וכתב :

ואם המזמרת אשה, יש שם איסור חמישי, לאומרם ז"ל קול באשה ערוה, ומכל שכן אם היא מזמרת.

ולכאורה מדוייק ששמיעת קולה אסור לעולם ומכאן נלמד לגבי שמיעת קול זימרה. אולם לאור האמור כוונתו שקולה אסור גם בדיבור אם הוא דיבור של קירוב דעת כגון שאילת שלום, ועל זה מוסיף שאם שרה אזי כ"ש שאסורה.

השו"ע בהלכות קריאת המגילה^[92] הביא את שתי הדיעות, בסתם כתב מרן את הדיעה ראשונה הסוברת שאשה מוציאה גברים ידי חובתם [והיא דעת רש"י ורמב"ם לפי המ"מ ור"ן כפי המבואר בב"ל^[93]], ובי"א הביא את הדיעה שהנשים אינן מוציאות את האנשים. בטעם הי"א כתב המג"א בשם הסמ"ג [והובאו דבריו גם במ"ב] שהוא מפני כבוד הציבור ולא משום קול באשה, משמע שלולי טעם זה היתה מוציאה את האנשים גם לשיטת הי"א, א"כ ודאי שאין איסור לשמוע קול דיבור של אשה לשיטת אלו.

אולם ניתן לדחות מקור זה כפי שכתב בהליכות שלמה^[94] בשם הגרש"ז אוירבאך שכל הדיון סביב אשה המוציאה את הגברים ידי חובתם עוסק באופן שאשה מוציאה את ידי חובה את בני משפחתה, בהם אין לאסור מצד קול באשה ערוה, לכן האסור לקרא בצבור הוא ודאי משום כבוד הציבור.

הריטב"א בסוף מסכת קידושין כתב כי :

אם מכיר בעצמו שיצרו נכנע וכפוף לו ואין מעלה טינא כלל מותר לו להסתכל ולדבר עם הערוה ולשאול בשלום א"א

מבואר בדבריו כי גם דיבור אסור.

(90) פרק ג' הלכה טז.

(91) שו"ת הרמב"ם סימן רכד'.

(92) או"ח סימן תרפ"ט סעיף ב.

(93) סימן תרפ"ט.

(94) תפילה, עמ' רמג' ס"ק כ'.

כך כתב גם בבאר שבע^[95] :

הרי בהדיא משמע דלשמוע קאמר קול באשה ערוה ולא לענין ק"ש
ואפילו כשאינה מנגנת ומזמרת

המהר"ל בגור אריה^[96] כתב:

והרא"ם הקשה דהא אמרינן בפרק קמא דברכות קול באשה ערוה, ואם
כן אין לשאול לאשה על האיש? ודבר זה אין קשיא כלל, [ד]דוקא כי
מכוין להשמעת קול אז אסור, אבל היכי דלא מכוין להשמעת קול,
וכן האשה אינו מכוונת להשמעת קול, אין אסור כאן כלל. ולא אמרו
חכמים ז"ל (אבות פ"א מ"ה) רק 'אל תרבה שיחה עם האשה', ולא
בשמע קול דבריה, (וזה) [דוה] לא אמרו חכמים ז"ל שיהיה אסור לדבר
עם האשה. [ו]הא דסוף קדושין (סוף ע.) (והא) דקאמר רב נחמן לרב
יהודה לישדר שלמא לילתא, ואמר הכי אמר שמואל קול באשה ערוה,
דמשמע משום כך אסור לשאול בשלומה, התם הכי פירושו - דירחק
האדם שלא ידבר עם האשה במקום שאין צריך לו, אבל במקום שהוא
מן הראוי לעשות, כגון זה, דדרך ארץ לשאול בשלום האיש, אינו אסור,
דשלא לצורך אל יעשה

מבואר בדבריו כי שמיעת קול דיבור אסורה בתנאי שמתכוון ליהנות, וכך משמעות
לשון החיי אדם^[97] :

קול באשה ערוה דהיינו בשעה שמזמרת אבל דיבורה לא מיקרי ערוה
ואפילו הכי אסור לכיין להנות מדיבורה שהרי אפילו בבגדיה אסור
להסתכל להנות

דברי החיי אדם הללו הובאו והלכה במשנה ברורה [סימן ע"ה ס"ק יח']

6. שמיעת קול אשה ללא כונה להנות

בספר דברי חפץ^[98] כתב כי מה שאסרו קול באשה ערוה הוא רק באופן שמתכוין
לשמוע קולה וז"ל :

דלא אסרו קול באשה ערוה אלא כשהיא הומיה ושוררת שירי עגבים
ומתכוין לשמע קולה וליהנות ממנה ודאי דמכין אותו מכת מרדות
אבל היא משוררת לעצמה בשביל נס שנעשה לה או שפועה לילד כדי
להרדימו לית ביה משום ערוה

הדברי חפץ מוכיח דבריו מן הגמ' במסכת סוטה^[99] העוסקת בשירה משותפת לגברים

(95) באר מים חיים סי' ג'.

(96) ספר ויקרא פרק י"ט פסוק א.

(97) כלל ד' ס"ק ו'.

(98) עמוד קיג'.

(99) דף מח' ע"א.

ולנשים. וז"ל הגמ' שם :

אמר רב יוסף : זמרי גברי ועני נשי - פריצותא, זמרי נשי ועני גברי -
כאש בנעורת. למאי נפקא מינה ? לבטולי הא מקמי הא.

הדברי חפץ מביא את פירושי הראשונים לתשובת הגמ' "לבטולי הא מקמי הא" ומנסה
להביא מכאן ראיה לדבריו וז"ל שם :

וכתב רש"י לבטלי הא מקמי הא אם אין שומעין לנו לבטל את שתיהם
נקדים את זה שהוא כאש בנעורת, אבל תלמידי הר' יונה פירשו לבטלי
הא מקמי הא כלו' מאחר דתרוויהו אסירי מאי נ"מ לו' שהיא פריצותא
וזהו כאש בנעורת ותירצו לבטלי הא (דאמרן) [דזמרן] גברי כי היכי
דלא ליזלזלו ולפגעו בההיא דזמרן נשי יע"ש, משמ' דאינו אסור אלא
כשזמרן נשי וענין גברי או שזמרן גברי וענין נשי משום פריצותא,
ותיפוק ליה דקל באשה ערוה כשהיא מזמרת ומכין אותו מכת מרדות,
אלא ודראי דלא אסרו קול באשה ערוה אלא כשהיא הומיה ושוררת
שירי עגבים ומתכוין לשמוע קולה וליהנות ממנה ודאי דמכין אותו
מכת מרדות

מכך שבגמ' אמרו שהאיסור של זמרן גברי ועני נשי הוא רק משום שמא יבא לידי
זמרן נשי ועני גברי, מבואר כי אין איסור עצמי באופן של זמרן גברי ועני נשי. כך
עולה מפירוש רבינו יונה לשלב זה בגמ', לפי דבריו מעיקר הדין יש לאסור רק את
זמרן נשי, ואילו זמרן גברי היה צריך להיות מותר, הסיבה שגם זמרן גברי נאסר הוא
מחשש שמא ע"י זה יבוא לידי זמרן נשי שנאסר מעיקר הדין. על דברים אלו מקשה
הדרי חפץ, מדוע זמרן גברי ועני נשים אינו אסור מעיקר הדין משום קול באשה בעיה?
כל כרחינו לומר שבמצב זה אין בעיה של קול באשה ערוה, וממילא רק כאשר מתכוין
להנות יש בעיה של קול באשה ערוה.

בעקבות כך מסיק הדברי חפץ כי האיסור לשמע קול אשה הוא רק בהתקיים שני
התנאים, א. שרי עגבים. ב. מתכוין להנות. אם חסר אחד מתנאים אלו שמיעת קולה
מותר.

אולם נראה שאין ביאורו בדברי רבינו יונה מוכרח. רבינו יונה אכן אומר שזמרי גברי
קל יותר ויש לבטלו שמא יגיעו לדבר יותר חמור שזה זמרן נשי. אולם אין כוונתו כי
כל האיסור בזמרן גברי הוא רק שמא יבא לזמרן נשי, בהחלט ניתן לומר כי קול באשה
ערוה ישנו בשני המצבים [גם זמרן גברי וגם זמרן נשי] אלא שבזמרן נשי ישנו ענין
נוסף והוא החשש שיבא לידי עבירה – אש בנעורת. חשש זה לא קיים בזמרן גברי, אך
בכל זאת יש לבטל את זמרן גברי בתחילה כי אם לא נבטל אותו מעבר לאיסור של קול
באשה ערוה יבואו מתוכו להקל גם באיסור חמור יותר – זמרן נשי.

בנוסף לכך מפירוש רש"י שם נראה בהדיא כי גם בזמרן גברי יש בעיה של קול באשה
ערוה למרות שאינם מקשיבים לקולה. רש"י שם כתב :

כאש בנעורת - לפי שהעונה מטה אזנו לשמוע את המזמר לענות אחריו
ונמצאו האנשים נותנים לבם לקול הנשים וקול באשה ערוה כדכתב

השמיעני את קולך (שיר /השירים/ ב) ומבעיר את יצרו כאש בנעורת
 אבל זמרי גברי ועניין נשי קצת פריצות יש דקול באשה ערוה אבל אינו
 מבעיר יצרו כל כך שאין המזמרים מטים אזנם לקול העונים.

מבואר בדבריו כי קול באשה ערוה קיים בשני המצבים, אלא שבזמן נשי יש יותר
 חשש עבירה, משום שמקשיבים לנשים.

הדברי חפץ מוסיף לסייע דבריו מלשון רש"י וז"ל :

והכי דייק לשון רש"י כאש בנעורת לפי שהעונה ומטה אזנו לשמע
 את המזמר לענות אחריו ונמצאו אנשים נותנין לבן לקול האשה, וקול
 באשה ערוה... ומבעיר את יצרו כאש בנעורת, אבל זמן גברי וענין
 נשי קצת פריצו' יש דקול באשה ערוה אבל אין מבעי' יצרו כ"כ שאין
 המזמרים מטיין אזנם לקול העונים יע"ש הא קמן דכל שאינו מטה אזנו
 לשמע קולה ומתכוין ליהנות ממנה אי לאו משום פרצות דזמן גברי
 וענין נשי דאיכא ערוב וקלות ראש, אם האשה היא משוררת לבדה
 אין קפידא

נראה כי כוונת הדברי חפץ להוכיח מרש"י כי המיוחד בזמן נשי הוא שמטיין אזן
 לשמע ולכן הוא חמור יותר, ומכאן הסיק כי האיסור הוא רק אם מטיין אזנם לשמע.
 אך דבריו לא מובנים שכן רש"י כותב בהדיא שגם כאשר זמן גברי, ואינם מטיין אזן
 לשמע את הנשים עדיין "קצת פריצות יש דקול באשה ערוה", הרי שגם כאשר אין
 הקשבה קול באשה ערוה, וא"כ לא רק שאין סיוע מדברי רש"י אלא יש אפילו סתירה.

בנוסף יש להעיר על מה שכתב הדברי חפץ שהאיסור הוא רק בשירי עגבים, שמדברי
 הכלב^[100] בשם בעל העיטור מוכח שגם בדברי קודש קיים איסור של קול באשה
 ערוה, וז"ל :

והבעל עשרת הדברות כתב שאין נשים מוציאות אנשים בקריאתם
 והטעם משום דקול באשה ערוה, ואף על גב דמדליקות נר חנוכה
 ומברכות לא דמי לפי שאין צורך שיהיו שם האנשים בעת ההדלקה

גם מלשון הרמב"ם יש לדייק ששמיעת קול אשה אסור גם אם אין כוונתו ליהנות.
 בהלכות איסורי ביאה^[101] כתב הרמב"ם :

והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון להנות כמי שנסתכל
 במקום התורף ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות שיערה אסור.

הרמב"ם הדגיש שאיסור ההסתכלות באצבע קטנה הוא דווקא אם נתכוין להנות, אולם
 לגבי איסור שמיעת קול אשה לא כתב כל הסתייגות. מכאן יש לדייק כי קול אשה נאסר
 גם אם אין כוונתו להנות.

[100] סימן מח'.

[101] פרק כ"א הלכה ב'.

השו"ע^[102] העתיק את לשון הרמב"ם, וא"כ גם לדעתו קול באשה נאסר אפילו אם אינו מכויץ להנות.

7. קול פנויה

א. מחלוקת הפוסקים באיסור שמיעת קול פנויה

לגבי שמיעת קול פנויה יש להבחין בין פנויה שהיא נדה לבין פנויה שאינה נידה. לגבי פנויה נידה כתב הפרי מגדים^[103] שהיא ערווה וכך כתב גם החת"ס^[104]. המ"ב^[105] הוסיף דבתולות דידן כולם בחזקת נידה הן משיגיע להן זמן וסת.

אולם מה שיש לדון הוא לגבי פנויה שאינה נדה, ואכן מצאנו בפוסקים דיון בנושא זה. הבאר שבע^[106], כתב לאסור והסביר כי מה שאמרה הגמ' שקול באשה 'ערוה' אינו בא לאפוקי פנויה, אלא לאפוקי קול אשתו שהוא אינו ערווה אולם קול פנויה אע"פ שאינה ערווה אסור^[107], והביא ראייה מדין ק"ש בפני שיער של פנויה. ההיתר שנתנו הפוסקים לקריאת שמע כנגד שיער פנויה הוא משום שדרכן לילך פרועות ראש^[108], לכאורה אין מובן מדוע לא התירו מטעם ששיער באשה ערווה שייך דווקא בנשואה ולא בפנויה? מוכח שגם שיער פנויה מקרי ערווה ורק משום שדרכן לילך פרועות התירו לקרוא בפניו, וא"כ קול פנויה שאין לו היתר זה של דרכן יהא אסור.

בהמשך דבריו הוסיף כי יש לאסור שמיעת קול פנויה משום ששמיעת קול נאסרה מצד הרהור וא"כ מ"ש ערווה? נראה כי כוונתו היא שכשם לעניין חשש הרהור בראיה אין הבדל בין נשואה לפנויה, ואפילו הסתכלות בבע"ח כשמזדווגים גורמת הרהור, כך גם לגבי שמיעת קול אשה שאינה ערווה.

באוצר הפוסקים^[109] כתב בשם הרד"צ זעהמן לדחות ראייה זו. הסיבה שהפוסקים נקטו טעם זה היא משום שרצו לכלול בהיתר גם ארוסות ששערן וודאי נחשב ערווה ועם כל זה, כיון שדרכן לילך פרועות ראש מותר לקרוא ק"ש לפניהן. עוד נ"מ בטעם זה הוא בדודתו הפנויה, שלגבי נחשבת ערווה מצד קירבת משפחה, ועם כל זה מותר לקרוא ק"ש לפני שיערה, אך בפנויה אין כל שייכות לדין ערווה בשערה.

(102) שו"ע אבן העזר סימן כ"א סעיף א'.

(103) משבצות זהב סימן ע"ה סוף ס"ק ב.

(104) שו"ת חלק חו"מ סימן ק"ל.

(105) סימן ע"ה ס"ק י"ז.

(106) באר מים חיים אות ג.

(107) ואמנם ק"ק מהמשך לשונו שם [מובאת לקמן] שכתב: "שלא תשמיע קול שיר בזמירות, ולא בשום דבר בשום זמן, כל זמן שמיסב עמה איש שהיא ערוה עליו" - ומדוייק לכאורה שדווקא בערווה אסור, אך בפנויה מותר? ונראה שהוא תוספת מהמעתיק או שמא אגב שיטפיה לא דק, והעיקר כמו שכתב בהדיא שגם בפנויה אסור.

(108) כמבואר בשו"ע או"ח סימן ע"ה סעיף ב.

(109) סימן כ"א סעיף א ס"ק כ"א-א.

דברי הבאר שבע הובאו במג"א^[110] בשם כנה"ג^[111]. גם מהא"ר^[112] נראה שהסכים לדברי הבאר שבע. בדיון בעניין טפח באשה ערוה כתב הא"ר בסוף דבריו: ופשוט דאין חילוק בין פנויה בין א"א וכ"כ באר שבע קי"ט לענין קול. לגבי שמיעת קול ערוה בנשים שהן עריות כתב הרמב"ם^[113]:

והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון להנות כמי שנסתכל במקום התורף ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות שיערה אסור.

מכך שכתב 'ואפילו' לשמוע קול הערוה, מדויק ששמיעת קול אשה קל יותר מהסתכלות לשם הנאה. בהלכה הבאה דן הרמב"ם בקריכה בפנויה, וז"ל שם:

והדברים האלו (המוזכרים בהל' ב') אסורין בחייבי לאוין, ומותר להסתכל בפני הפנויה ולבדקה בין בתולה בין בעולה, כדי שיראה אם היא נאה בעיניו ישאנה ואין בזה צד איסור ולא עוד אלא שראוי לעשות כן, אבל לא יסתכל דרך זנות הרי הוא אומר ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה

בבתולה שאינה מחייבי לאוין, הזכיר הרמב"ם רק איסור הסתכלות דרך זנות ולא הזכיר כלל דין קול באשה ערוה. איסור זה [הסתכלות בפנויה] מקורו בפסוק בנביא והרמב"ם מסייגו בכך שדווקא הסתכלות דרך זנות אסורה. לפי מה שדייקנו לעיל, שקול באשה פחות חמור מהסתכלות, יש אפשרות לומר שבפנויה שאינה מחייבי לאוין אסור הרמב"ם רק הסתכלות, מכח המשנה באבות דר"נ פ"ב (שם הובא הלימוד מפסוק זה), אך אין איסור בשמיעת קולה, וא"כ אין רְאָיָה שדעת הרמב"ם לאסור בפנויה גם קול, שהוא פחות חמור מהסתכלות.

כפי שכתבנו לעיל דעת הבאר שבע היא שפנויה כלולה במה שאמר שמואל "קול באשה ערוה", וכוונת שמואל היא לאו דווקא באשה שהיא ערוה עליו אלא שקול בכל אשה, אפילו בפנויה- אסור. שמואל בא לאפוקי רק את אשתו. כך הסביר הב"ש גם בדעת הרמב"ם שכתב "ואפילו לשמוע קול הערוה"^[114], ונראה מדבריו שם שסובר כי האיסור הוא מכח הרהור ולכן לא שנא א"א לא שנא פנויה. לפי דבריו צ"ע מדוע צריך לאסור הסתכלות בפנויה מהפסוק "ברית כרתי לעיני"- תיפוק ליה שהיא כלולה במה שכתב הרמב"ם שם בהלכה ב על עריות: "ואפילו להריח בשמים שעליה או להביט ביפיה אסור" ועריות לאו דווקא, כמו שכתב הב"ש לגבי קול? ועוד, מדוע בפנויה דווקא הסתכלות דרך זנות נאסרה, הרי בסעיף קודם אסור הרמב"ם כל הסתכלות של הנאה? ואולי סובר הב"ש כפי שנכתוב לקמן בשם היפה ללב^[115] כי כוונת הרמב"ם

[110] סימן ע"ה ס"ק ו.

[111] אבן העזר סימן כ"א הגהות טור ד.

[112] אור"ח ע"ה ס"ק א'.

[113] בהל' איסור"ב פכ"א ה"ב.

[114] הב"ש כתב שגם בלשון זאת נסביר שהפוסקים [רמב"ם ושו"ע] כתבו 'ערוה' לאפוקי אשתו, אך הוא דוחק בלשון.

[115] ח"ד סימן כ"א אות י.

במה שכתב לא יסתכל דרך זנות היא הסתכלות יתירה- יותר משיעור היכר וכוונתו שבא להוסיף מה שכתב לעיל מיניה "ומותר להסתכל בפני הפנויה לבודקה" ולזה סייג הרמב"ם את דבריו שלא יסתכל מעבר לזה.

לעומת דברי הבאר שבע האוסר לשמוע קול פנויה, ישנם פוסקים המתירים. הפרישה^[116], הב"ש^[117] והפמ"ג במשב"ז^[118] חולקים על הב"ש ומתירים לשמוע קול פנויה [שאינה נדה], וכך נראה גם מהחת"ס^[119]. כנראה סוברים פוסקים אלה שאיסור קול הוא חלק מאיסורי קריבה ולכן אסור רק בעריות וחייבי לאוין, דאם הוא משום הרהור א"כ מאי שנא ערווה מאי שנא פנויה?

ב. שמיעת קול פנויה כשמתכוון ליהנות

1. דעת המשנה ברורה

גם המ"ב^[120] פסק להתיר שמיעת קול פנויה אלא שסייג דבריו:

אך שלא יכוון להנות מזה כדי שלא יבא לידי הרהור

על הסתייגות זו כתב בשעה"צ^[121] "פשוט". מה שכתב שלא יכוון ליהנות נראה שכוונתו הנאה מקול שירת אשה דווקא ולא משמיעת קול שירה סתם. נראה שאיסור ההנאה פשוט לו מסברא, משום שהמ"ב מבין שלגבי איסור הרהור אין חילוק בין ערווה לפנויה. החילוק ביניהם הוא רק בעצם ההנאה מן הערווה, התורה או חז"ל אסרו את עצם ההנאה מן הערווה מכח קריבה, וממילא בפנויה שאינה ערווה לא אסרו את עצם ההנאה ממנה, אך לגבי הרהור אין הבדל בין ערווה לבין פנויה וממילא אם יכוון ליהנות מקולה יש חשש של הרהור ולכן אסור^[122].

2. דיוק בשיטת הרמב"ם

לכאורה מלשון הרמב"ם נראה שמתיר לשמוע קול של פנויה אפילו אם מכוון ליהנות מקולה.

ראשית, לגבי הסתכלות בפנויה כתב הרמב"ם "שלא יסתכל דרך זנות", ומשמע שאם הסתכל ונתכוון ליהנות מותר כל שאינו דרך זנות, וכ"כ בפירוש החכמת האדם^[123]:

ואפילו פנויה שטבלה אסור להסתכל דרך תאוה וזנות

[116] אהע"ז סימן כ"א ס"ק ב בשם רש"ל.

[117] סימן כ"א ס"ק ד'.

[118] סוף סימן ע"ה ס"ק ב ד"ה כללא דמילתא.

[119] שו"ת חו"מ סימן ק"צ.

[120] סימן ע"ה ס"ק י"ד.

[121] ס"ק כ"ד.

[122] ניתן לחזק את דברי המ"ב ממ"ש הסמ"ק סי' כ"ד שהסתכלות בפנויה אסורה משום ונשמרת, לפי זה אין מקום לחלק בין פנויה לערווה.

[123] כלל קכ"ה ג'.

דווקא דרך תאוונה, אך דרך הנאה מותר. וא"כ ק"ו ששמיעת קולה דקיל טפי^[124] יהיה מותר אם מתכוון רק ליהנות, ולא חיישינן להרהור, בניגוד לדברי המ"ב.

עוד יש להוכיח זאת מכך שאת איסור שמיעת קול ערוה הביא הרמב"ם בהלכה ב', ובתחילת הלכה ג כתב:

וכל הדברים האלה אסורים בחייבי לאוין

משמע כי קול באשה שנאסר בהלכה ב', נאסר דווקא בחייבי לאוין אך בפנויה אין כל איסור בשמיעת קולה^[125]. והיינו שמותר לשמוע קול פנויה שאינה מחייבי לאוין בכל אותם המקרים שנאסר קול בעריות ובחייבי לאוין.

היפה ללב^[126] כתב הסבר אחר ללשון הרמב"ם בדין הסתכלות בפנויה דרך זנות: דהיינו הסתכלות יתרה יותר משיעור הכירה כי זו דרך הנאתן.

לפי זה הרמב"ם אוסר להסתכל בפנויה לא רק בדרך תאוונה וזנות אלא אפילו באופן שיביא לידי הרהור. לפי זה ניתן לומר כי כמו שאסרו ראיית פנויה בדרך של הנאה כי ראייה כזו מביאה לידי הרהור, כך אסרו גם שמיעת קול בפנויה^[127] והיינו שאסור לשמוע קול פנויה אם מקשיב לקול זה בשמיעה יתרה.

גם האג"מ^[128] כתב ליישב את המ"ב באופן הזה אך כתב שהוא דוחק (אמנם עדיין הראיה השניה שהבאנו מדברי הרמב"ם קשה על המ"ב, שהרי הרמב"ם לא הזכיר איסור שמיעת קול אשה בפנויה אלא בחייבי לאוין, וכמו שכתבנו לעיל).

האג"מ^[129] בתשובה שם סובר כי מעיקר הדין מותר לשמוע קול פנויה טהורה אפילו אם מתכוין ליהנות, והוכיח כן ממה שאסר הרמב"ם הסתכלות בפנויה רק אם הוא דרך זנות, ומשמע שאם אינו דרך זנות, אפילו אם מתכוין להנות מותר. ואם כך הדין בהסתכלות ודאי שכך הדין בשמיעת קולה שהוא קל יותר. למרות זאת כתב במסקנת דבריו:

יש להחמיר למעשה כהמ"ב שלא להתכוון להנות אף מזמר פנויה טהורה אבל אין לחוש שמא יכוננו ליהנות

והיינו שאוסר לשמוע קול של פנויה שאינה נדה לשם הנאה, אולם אין לאסור לשמוע קולה מחשש שמא יכוין להנות.

בסוף התשובה מסייג האג"מ את דבריו בהסתייגות נוספת וז"ל:

(124) כלשון הרמב"ם בהלכה ב אחר איסור הבטה כתב "ואפילו לשמוע קול הערוה אסור".

(125) ואין לומר שבערוה אסור לשמוע את קולה גם אם אינו מכוון ליהנות ובפנויה אסור רק אם מתכוון ליהנות, דא"כ הרמב"ם היה צריך לציין שגם בפנויה שייך קול ערוה במצבים מסויימים, אך מלשונו משמע יותר שקול באשה אינו שייך כלל בפנויה.

(126) ח"ד אות י', מובא באוצר הפוסקים סי' כ"א סע' ג' ס"ק ל"א.

(127) ועי' במאמר הסתכלות וראיה, שכתבנו שפשט דברי הרמב"ם נראה שלא כמו שפירשו היפה ללב.

(128) אור"ח ח"א סימן כ"ו.

(129) אור"ח ח"א סימן כ"ו.

ובלא צורך אין להתיר כלל כי בדברים כאלו המחמיר קדוש יאמר לו.

והיינו שלכתחילה יש לחוש גם שמא האנשים יהרהרו ועל כן אין לאפשר שמיעת קול פנויה שאינה נדה בפניהם, אולם במקום הצורך ניתן להקל לתת להם לשמוע קולה ולא לחוש שמא יהרהרו, אולם לכיין להנות ודאי יש להחמיר. כל זאת למרות שלדעתו מעיקר הדין מותר לשמע קולה ולכיין להנות בלבד שלא יהרהר.

3. אפשרות בהסבר המ"ב

הקושיא שהקשנו על המ"ב מדין הסתכלות בפנויה מבוססת על ההנחה כי קול זמר שווה להסתכלות במקומות הגלויים, לפי זה, בפנויה שאינה נידה- כשם שאין חשש הרהור בהסתכלות במקומות הגלויים [כשאינו בדרך זנות, כך אין איסור שמיעת זמר. הגזירה של אדר"נ שלא להסתכל בפנויה, אינה חלה על שמיעת קולה.

גם הקושיא שהקשנו מכך שהרמב"ם כתב שאיסור שמיעת קול אשה הוא דווקא בחייבי לאוין, מבוססת על הבנה כי הרמב"ם כאן מתייחס לשמיעת קול אשה באופן שהתכוון ליהנות, כמו שמוכח מהמשפט הקודם "והסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון להנות כמי שנסתכל במקום התורף ואפילו לשמע קול הערוה או לראות שערה אסור" ומבואר שלשמע קולה הוא באותו אופן כמו להסתכל באצבע קטנה, והיינו כשמכוין ליהנות.

אולם ניתן לומר שהמ"ב הבין שדווקא קול דיבורה שרגיל בה הוא כמו הסתכלות במקומות המגולים, ודווקא בו אין איסור כל שאינו מהרהר, אך קול זמר, כיון שאינו שכיח, הוא כמו הסתכלות במקומות המכוסים ואסור אף ללא הרהור. חלוקה זאת יש לסייע קצת מלשון הרמב"ם שכתב "ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות שערה", השווה שמיעת קולה לשערה, שהוא מכוסה, א"כ שמיעת קולה מקביל להסתכלות במקומות המכוסים.

כך נראה גם מלשון ר' יונה^[130] :

וכתב רב האי דה"ה לכל אשה שמגלה טפח במקום מכוסה שבה שאסור לקרא נגדה, דטפח באשה ערוה וכן אין לקרות בשעה שמנגנת דקול באשה ערוה. אבל כנגד פניה או כנגד מקום שאין דרך לכסות או בשעה שמדברת כדרכה מותר

השווה טפח באשה ערווה לקול שמנגנת, ומקום שאין דרך לכסות לדיבור. כך כתב גם בנתיבות לשבת^[131] :

קול ומראה דין אחד להם דקול זמר שאינו שכיח הווי כמו במראה במקום שדרך להיות מכוסה דאסור אפילו לבעלה בק"ש וקול דיבורה הרגיל הווי כמו מקום המגולה דלבעלה שרי אף בק"ש, לפי זה קול של זמר אסור אפילו בפנויה דהווי כמו מקומות המכוסים באשה וכ"ש

(130) דף י"ז מדפי הרי"ף בברכות.

(131) סימן כ"א סעיף א' ס"ק ח'.

כשהיא נידה. אך לפי תר"י היינו כשהוא מכוון לשמוע או להסתכל אבל בשמיעה בעלמא ליכא איסורא כמו ברואה.

כנראה כך הביין גם המ"ב ולכן היה פשוט לו שכל ההיתר בשמיעת קול זמר הוא רק כשאינו מתכוון, וכמו שכתבו תר"י, אך אם מתכוון אסור. הדבר דומה להסתכלות במקומות המכוסים בפנויה שאם מסתכל בהם ללא כוונה ליהנות אין בכך איסור, אך אם מתכוון ליהנות וודאי אסורים משום הרהור. לכן כתב בשער הציון על האיסור ליהנות מקול זמר של פנויה: "פשוט".

לפי זה ניתן ליישב את שתי הקושיות שהבאנו לעיל מדברי הרמב"ם. מה שאסר הרמב"ם הסתכלות בפנויה רק בדרך זנות, הוא כשמסתכל במקומות המגולים, אך הסתכלות במקומות המכוסים אסורה גם שלא בדרך זנות. כיון ששמיעת קול אשה מקביל להסתכלות במקומות המכוסים, אין להקשות עליו מדין הסתכלות מבמקומות המגולים בפנויה.

לגבי מה שכתב הרמב"ם כאן כי שמיעת קולה אסור רק בחייבי לאוין, יתרן המ"ב כי בתחילת פרק זה הרמב"ם אינו עוסק כלל באיסור הרהור אלא באיסור הנאה מן הערווה, שהוא מצד קריבה לעריות. לכן לענין שמיעת קול זמר של אשה כתב לאסור בערווה ולא הזכיר איסור זה בפנויה, שאינה ערווה, משום שאין איסור קריבה לעריות בפנויה שאינה נדה. גם מה שאסר הרמב"ם הסתכלות בפנויה בדרך זנות, הוא משום חשש קריבה עתידית לעריות. את בעיית הרהור הזכיר הרמב"ם בסוף הפרק ובזה וודאי יש איסור הרהור כאשר מסתכל במקומות המכוסים בפנויה, וה"ה לפי הבנת המ"ב, בשמיעת קול זמר של פנויה, שדינו כמקומות המכוסים.

אולם גם בהבנה זו יש קושי, שכן מדוע הרמב"ם בהלכות של הרהור לא הזכיר שמיעת קול פנויה? שכן לגבי הסתכלות אכן הרמב"ם בהלכות ב-ג דן במקומות גלויים וחילק בין פנויה לערווה, ובהלכות כ"א ואילך העוסקות בהרהור דן במקומות מכוסים ולכן כלל את כל הנשים בשעה שעומדות בנהר כולל פנויות. אך לגבי קול זמר כתב הרמב"ם את האיסור רק בתחילת הפרק שעוסק בקריבה לעריות ומהיכן נדע שגם קול פנויה אסור משום הרהור? לכן נ"ל כמו האג"מ שאין איסור מדינא לשמוע קול זמר של פנויה שאינה נידה גם כשמתכוון ליהנות ובמיוחד שאיסור קול לרוב פוסקים דרבנן, אך דבר פשוט הוא שאם מרגיש בעצמו שהדבר מביאו לידי הרהור- אסור.

4. באיזה אופן אסור לכיון ליהנות

האג"מ שם כתב שתי הסתיגויות בדעת המ"ב האוסר להנות מקול הפנויה. הנקודה הראשונה מתייחסת לכונת ההנאה, וז"ל:

דאף אם יש להם הנאה משמיעת קול שירה אין להחשיב זה הנאה מהאשה דכמו כן אם היה מזמר איש נמי היה להם הנאה דשמיעת שירה. וכונת המ"ב היא שיתכוון להנות משמיעת קול אשה שזה דמי למסתכל בפני האשה להנות מיפיה שרק בזה שייך לחוש להרהור שכתב המ"ב, כדאיכא ברמב"ם שלא יסתכל דרך זנות ובשמיעת קול

שייך זה רק במיכוון להנות דווקא משמיעת קול אשה ולא משמיעת קול שירה בעלמא.

והיינו שהאיסור הוא רק אם מכוין ליהנות דווקא מקול אשה, אך נהנה מעצם השיר, אין לאסור. עניין זה מסיק האג"מ מתוך הבנה כי שמיעת קול אשה מקביל להסתכלות בפניה, אולם אם לדעתו שמיעת קול אשה היתה מקבילה להסתכלות במקומות המכוסים גם הוא לא היה מתיר. ממילא לפי מה שכתבנו לעיל, כי המ"ב מבין שקול אשה מקביל להסתכלות במקומות המכוסים לא יתיר אם מכוין ליהנות מקולה, גם אם אין כוונתו ליהנות דווקא מקול אשה.

הנקודה השניה שמביא האג"מ מתייחסת לגיל בו יש לאסור הנאה משמיעת קול פנויה שאינה נדה :

אין זה אלא בפנויה גדולה שהיא טהורה אך לא בקטנות עד גיל י"א^[132] כי אין מצוי שיתאווה אף מהפרוצים ואף נכרים לקטנות לתשמיש, וממילא אין שייך שיהרהר בעבירה ע"י שיסתכל בה או שישמע קולה אף כשיכוון להנות ממנה כיון דאין בזה שום קירוב לתאות תשמיש שיבא להרהר ע"י זה

אולם לפי מה שכתבנו בהבנת המ"ב אין זה נראה שיתיר שמיעת קול זמר בקטנות אם מתכוון ליהנות (כמו שרצה האג"מ להתיר על בסיס דבריו), כשם שוודאי לא יתיר לראות מקומות המכוסים בקטנות.

המ"ב להבנתנו הגדיר קול זמר כדומה למקומות המכוסים, ולכן התיר דווקא באינו מתכוון. לפי"ז צריך לומר שבשמיעת קול אשה שהיא ערווה, האיסור הוא עצם שמיעת הקול, והוא איסור קריבה, ואילו בשמיעת קול הפנויה האיסור הוא ההרהור. דומה הדבר לראיית מקומות המכוסים באשה, שבערווה נאסר גוף הדבר, משא"כ בפנויה שאינה נידה האיסור הוא מצד הרהור [אם אינו מסתכל דרך זנות]. ולכן כתב המ"ב :

אך שלא יתכוון להנות כדי שלא יבא לידי הרהור

אי לכך נ"ל כי מה שהתיר האג"מ שמיעת קול פנויה שאינה נדה אפילו בגיל י"א פחות יום (וכ"ש כשהן קרובות ממש לגיל י"ב) שהוא בגיל שלחלקן שדיים נכוננו ושערך צימח (ואינו מדבר דווקא בילדות בגיל שלש), המ"ב יאסור כשמתכוון ליהנות.

האג"מ בתשובתו שם מסיק :

לכן נראה למעשה כיון שכתר"ה כותב שא"א להחמיר יותר מכפי הדין כפי הראוי לאנשי מעשה, יש להתיר כשיהיו המזמרות קטנות לא יותר מבנות י"א שנה. וגדולות מבנות י"א אף כשידוע שעדיין לא ראו דם אף שמדינא הוכחתי שיש להקל מ"מ יש להחמיר כי מאחר שכבר יש בשנים אלו עתה שרואות דם אין לחלק ביניהם, ובלא צורך אין להתיר כלל כי בדברים כאלו המחמיר קדוש יאמר לו.

[132] לדעתי הערכת המציאות שלו אינה נכונה, במיוחד בחלק מהבנות בגיל זה שנראות כגדולות.

גם בספר ילקוט יוסף^[133] פסק שעד גיל יא' שנים מותר לשמע את קולה ורק לאחר גיל זה יש לאסור לשיר בפני גברים, אך לא כתב את מסקנת האג"מ כי בדברים אלו ראוי להחמיר.

וכן נראה למעשה, להחמיר רק ביותר מגיל י"א שנים, כיון שכתבנו שכל דינו של המ"ב לאסור במתכוון צ"ע.

8. יודעה ומפיקה

ביביע אומר^[134] כתב בשם אחרונים לחלק בקול באשה ערווה בין אם יודעה ומפיקה לבין אם אינו מפיקה והסכים עמהם. שם הביא ראייה מהברייתא במגילה^[135] :

ת"ר רחב בשמה זינתה [רש"י: המזכיר את שמה נגרר אחר תאות זנות],
יעל בקולה, אביגיל בזכירתה, מיכל בת שאול בראייתה

הגמ' מעמידה שם שכל זה הוא דווקא ביודעה ומפיקה. לפי פשט התוס' בסנהדרין^[136] האוקימתא ביודעה ומפיקה היא על כל הברייתא, פירוש גם על יעל בקולה, מכאן יש להוכיח שקול באשה ערווה הוא דווקא ביודעה ומפיקה.

המהרש"א שם הסביר שיעל בקולה – בקול דיבורה ולא בקול זמר, וכך מוכח מהגמ' לפי רש"י שכתב שם שנגררים אחר תאוות זנות פירוש שמהרהר, ואם הוא קול זמר הרי בכל ערווה גורם הרהור ואין זה מיוחד דווקא לנשים אלו. כן יש ללמוד גם מהמהרש"א שמצא לברייתא רמז בפסוק "ותאמר אליו סורה אדוני סורה" וע"י קולה תבעה סיסרא לזנות. לפי"ז לכאורה אין ללמוד מכאן שהוא קול דיבור לנידון דידן שהוא קול זמר, שכן אפשר לומר שדווקא שם שהחמירו אפילו בקול דבורה, סייגו את החומרא רק ליודעה ומכירה, אך קול אשה ערוה ששייך בכל אשה הוא אפילו אם אינו יודעה ומכירה. ביב"א שם התייחס לטענה זו וכתב :

מ"מ נחתנין חד דרגא לשאר נשים בקול זמר דבעינן ביודעה ומפיקה

וסיים :

והגם שיש לצדד עוד בזה

פירוש דבריו, שמבין כי קול דיבורה של יעל הוא קול שאינו רגיל כמו קול זמר באשה רגילה, וממילא כמו שבקול דיבורה של יעל בעינן יודעה ומפיקה – ה"נ בקול זמר של שאר נשים. אך לענ"ד נראה שיש לחלק בין קול דיבור לקול זמר. קול דיבור באשה סתם מותר כפי שכתבו הרשב"א ותר"י כיון שרגיל, ואילו מי ששמע את קול דיבורה של יעל נגרר אחר תאוות זנות, למרות שהוא קול דיבור ולא קול זמר אך כיון שמפיקה, גורם לו הקול להיזכר בה וכיון שהיתה אחת מהנשים היפות נגרר אחר תאוות זנות, אך

[133] חלק דיני חינוך קטן עניני אבן העזר סעיף ד' [עמ' רב].

[134] או"ח ח"א סימן ו'.

[135] דף ט"ו.

[136] מ"ה ע"א ד"ה 'אלא'.

אין להביא מכאן ראייה לקול זמר בערווה, שם עצם קול אשה שאינו רגיל בו גורם לו להרהור ולכן יהיה אסור בכל מקרה אפילו באינו יודעה ומפיקה.

עוד ניתן לחלק בין קול דיבורה של יעל לבין קול זמר של אשה לפי הראשונים הסוברים כי איסור קול הוא משום לא תקרבו. לדיעה זו קול זמר של אשה אסור מצד קריבה לעריות משא"כ קול דיבורה של יעל שאסרו מצד הרהור [שהרי לא היה קול זמר אלא דיבור ודיבור לא נאסר מצד קריבה אלא מצד הרהור]. לפי זה יש לומר שדווקא כאשר האיסור הוא משום הרהור יש לאסור דווקא ביודעה ומפיקה שכן ללא זה אין הדיבור מביא לידי הרהור, אך כאשר קולה אסור מצד ערווה אין לחלק בין יודעה ומפיקה לאינו מפיקה.

ראייה שנייה הביא היב"א לקולא זו מהדין שכתב הרמב"ם בהלכה כ"א שאסור להסתכל בבגדי צבע של אשה שהוא מפיקה, וכן פסק בשו"ע, וא"כ ה"ה לשמיעת קול ערווה. אולם גם מכאן לדעתי אין להביא ראייה, משום שדין זה הוא מהלכות הרהור כפי שסיים הרמב"ם שלא יבוא לידי הרהור, וקים להו לחז"ל שדבר זה מביא לידי הרהור דווקא במפיקה,^[137] משום שאז הבגדים יזכירו לו את האשה ויבוא לידי הרהור, אבל בקול באשה ערווה אין זה שייך לומר כן. לפי מה שכתבנו שקול באשה אסור מצד קריבה, היינו שאסור משום שנהנה מהערווה, הקול וודאי אסור בעצמותו ולא משום הרהור, ולכן אין זה שייך לחלק בין אם מפיקה או שאינו מפיקה שהוא חילוק בהלכות הרהור.

גם לפי מה שכתבנו באפשרות השנייה שהאיסור הוא משום הרהור, וכך כתב הלבוש באה"ע^[138]:

ואסור לשמוע קול אשה או לראות שעה שכל הדברים הללו מביאים לידי הרהור

עדיין יש לחלק בין בגד שהוא לבוש חיצוני של אשה, שאם אינו מפיקה אינו גורם להרהור לבין קול שהוא מהאשה עצמה, והגם שאינו מפיקה הוא גורם להרהור. ועוד, שפשט לשון הרמב"ם והשו"ע שכתבו ואפילו לשמוע קול ערווה אסור ולא חילקו כמו שחילקו בבגדים, משמע שבכל מקרה אסור.

עוד נ"ל כי אפילו אם נאמר שהרמב"ם אסר שמיעת קול מצד הרהור הקול נאסר מצד עצמו. שכן רק בהלכות כ-כ"א כתב הרמב"ם שהדברים נאסרו מחשש "שמא יבא לידי הרהור", אך בדברים המובאים בהלכה ב' לא הזכיר כלל שהטעם הוא "שמא יבא לידי הרהור" וזאת משום כי אפילו אם נאמר ששמיעת קול נאסרה משום הרהור, חז"ל אסרו את עצם שמיעת הקול ולא רק את התוצאה, רק יסוד הגזירה היה מצד ונשמרת, ורק בהלכות כ כ"א האיסור הוא התוצאה. לכן דווקא בדברים שאסורים משום תוצאת הרהור יש להקל בהם אם אינו מכירה, [כמו בגדי צבע] אך בקול חז"ל אסרו את הדבר בעצמו בכל מצב לכן אין להקל כאן כשאינו מכירה.

(137) כפי שמובא בגמ' ע"ז כ' ע"א "ובמכיר בעליהן".

(138) כ"א ס"ק א'.

מה שכתב היביע אומר להוכיח בפשטות חילוק זה מהמהר"ם שיק^[139], גם כאן נ"ל שאין ראיה. המהר"ם עוסק בשאילת שלום המוזכרת בגמ' בקידושין שהבאנו, שאסורה משום שאיכא קירוב דעת^[140], וע"ז כתב המהר"ם שיק שרק בידועה ומפיקה שליבו גס בה אסור, דאחרת אין קירוב דעת. את זה למד המהר"ם שיק מיעל – כאשר אצלה לא היה קול זמר אלא דיבור, וכדי להפוך דיבור לקול אסור, צריכים תוספת של מפיקה שגורם לו להיזכר בה וממילא גם קירוב דעת. אך אין מכאן ראיה לקול זמר שהוא אסור מצד עצמו. גם אם נאמר שרק התוצאה אסורה, פירוש שהאיסור מצד הרהור, אין להביא ראיה מדיבור לקול זמר שמעורר הרהור.

כמה אחרונים פסקו כדברי היביע אומר, ביניהם שו"ת בית שערים^[141] ושו"ת בנין ציון^[142], אולם כנגדם יש האוסרים^[143]: אהל משה^[144], קצה המטה שעל המטה אפרים^[145] ושו"ת חלקת יעקב^[146], והנלענ"ד כתבתי שאין להקל ובמיוחד אחרי שהרמב"ם, הטור והשו"ע סתמו ולא חילקו.

לדברים אלו יש להוסיף מה שכתבנו לעיל במאמר הסתכלות בתמונות של נשים בהגדרת "מכירה". שם הבאנו כי לדעת התוס'^[147] מכירה היינו שראה אותה, וא"כ כאשר אשה שרה לפניו אם רואה אותה הרי שזה מקרי מכירה ודאי שאסור לשמוע קולה.

9. שמיעת קול דרך רמקול, רדיו או קלטת

ביביע אומר שם כתב להקל בשמיעת קול אשה דרך פטיפון או רדיו כאשר אינו מפיקה בהסתמך גם על הדיעות הסוברות שעיקר איסור שמיעת קול הוא דרבנן, אך אם מפיקה - אפילו ע"י תמונה אסור. לענ"ד נראה כי אם ההגדרה של קול באשה ערווה הוא שעצם הקול נאסר [או מצד קריבה או כפי שכתבנו לעיל כי למרות שיסוד הגזירה היה הרהור אך עצם הקול נאסר ולא התוצאה], הרי שיש מקום להקל, שהרי לו היינו יוצרים קול מלאכותי של אשה בעזרת כלים מכלים שונים, כגון מחשב, ודאי קול זה לא היה נאסר, דאין זה קול של אשה אלא קול של כלי.

(139) אהע"ז נ"ד.

(140) כפי שכתב הרשב"א שם.

(141) חלק או"ח סימן ל"ג הובא ביבי"א שם.

(142) ח"א סמן י"ב.

(143) הובאו דבריהם באום אני חומה ח"א הוגי שעשועות אותיות של"ז של"ח, ושם בברה כחמה פסק ויש להחמיר ולא נימך דבריו, ומצאתי בתורת ההסתכלות פרק י"ד ס"ק כ"ט שכתב: "לשמוע קול זמר של אשה או לראות במקומות הסתר שבאשה נראה דאסור אפילו כשאין מכיר את האשה דאסור בעצמותו ולא משום הרהור", וכ"כ בבית ברוך כלל ד ס"ק י"ח.

(144) סימן ל"ב אות ג.

(145) סימן תקפ"ז אות א.

(146) חלק א סימן קס"ג.

(147) תענית ה' ע"ב ד"ה "יודעה".

במנחת שלמה^[148] דן באריכות בשימוש ברמקול לצורך התפילה בכיכ"נ וכד' ועיי"ש שפסק בצורה ברורה :

שהקול היוצא מהממברנה (חלק מהמיקרופון) של מקלט הרדיו אינו כלל קול התוקע או המדבר אלא גם כאן רק הממברנה עצמה היא מדברת ונמצא שרק קולות עץ ואבן הוא שומע ולא קול אדם ואדרכא רדיו עוד יותר גרוע מרם-קול וטלפון ... אבל אי אפשר כלל לצאת בשמיעה זו בשום דבר שחייבים לשמוע מפי אדם ואף שידוע אני שרבים יתמהו על כך וכמו זר יהיה דבר זה בעיניהם עם כל זאת האמת היא כדברינו וברור הוא בעיני שזה מוזר רק לאלה שאינם יודעים כלל מה טיבם של המכשירים האלו (וחושבים מחשבות הבל שחוטי הטלפון או גלי הרדיו מוליכים ממש את קול האדם וכדי להוציא מלבם שטות זו הארכתי מאד בכיורור הדברים) אבל לא ליודעים את האמת כי בדברי בזה עם מביני מדע ויודעים בהלכה כולם הסכימו לי

המנחת שלמה דן בקול המועבר בשעת אמת מהאדם ולמרות זאת סובר שהמיקרופון מדבר כאן ולא האדם, וא"כ על אחת כמה וכמה שכן הדין בקלטות או דיסקים, שוודאי הם אינם קול אדם, וכמו שכתב שם בתחילת המאמר :

וכמו שהשומע קול שופר ע"י תקליט של גראמופון (פטיפון) אע"פ שתנועת המחט בתוך התקליט מרעידה את הממברנה שעל גביו ויוצרת גלי קול ממש כקול השופר שהשאייר רישומיו בתוך התקליט אפ"ה פשוט הוא שלא יצא כלל ידי חובת שופר הואיל והוא שומע עכשיו קול קול ממברנה מן התקליט ולא קול שופר

לפי דבריו ברור שהקול קול כלי ולא קול אשה וממילא אם האיסור הוא גוף הקול יש להקל בשמיעת קולה באמצעים אלה.

גם אם נאמר כי מה שאסרו חז"ל בהרהור הוא התוצאה, לא חיישינן להרהור אלא במקום שחז"ל חששו, וכפי שאם ניצור קול אשה ע"י מחשב לא נחשוש להרהור, ה"נ כאן כיון שאינו קול אשה אלא קול כלי (ואם הדבר גורם לאדם מסוים בצורה פרטית להרהר וודאי אסור לו לשמוע אך איננו אוסרים על הציבור מעבר למה שחז"ל אסרו). הראיה לכך הוא מקול פנויה שאינה ערווה המותר לרוב פוסקים ולא חששו להרהור, על אחת כמה וכמה קול כלי. ואמנם לעיל הסברנו את דעתו של המ"ב שכתב לאסור קול פנויה אם מתכוון, וכתבנו כי כוונתו אינה מצד האיסור של קול באשה ערווה שאינו שייך בפנויה אלא כיון שקול זמר הוא כמו מקומות המכוסים - יש בו חשש הרהור ולכן אסר גם בפנויה אם מתכוון דחיישינן להרהור כמו במקומות המכוסים בפנויה. לפי זה ניתן לומר כי קול של רם קול או רדיו או קלטת כיון שנשמעים ממש כקול האשה יש מקום לאסור מצד חשש הרהור, אך כבר כתבנו לעיל שדברי המ"ב צ"ע.

בשו"ת חלקת יעקב^[149] דן בענין זה ומסקנתו להחמיר וז"ל :

אי מותר לשמוע קול אשה ע"י ראדיו איני יודע שום היתר בזה - אע"ג דמבואר בסוטה ח' א' אמר רבא גמירי אין יצ"ה שולט אלא במה שענינו רואות זה דוקא לענין להרהר אחר' אח"כ, אבל כששומע את קולה והוא נהנה זה הוא האיסור והוי ערוה כמבואר ברכות כ"ד כי קולך ערב ואף באין יודעה ומפיקה, והרי ערוה בעששית אסור דשם הערוה היא הראי' ואסור אף שאינה ברשותו, ובשמיעה הערוה היא השמיעה שנהנה בזה וג"כ אף שאינה ברשותו ואף גם כשאינו רואה אותה כיון דעיקר בכאן היא השמיעה, ועי' בילקוט שה"ש על הפסוק כי קולך ערב אמר ר' ששת קול באשה ערוה ובגמרא קידושין ע' וברכות כ"ד הגירסא שמואל, ור' ששת הי' סגי נהור, עי' פסחים קט"ז, ואפה"כ אמר קול באשה ערוה, ויש לדחות דהתוס' מגילה י"ט ב' משמע דר"ש מתחילה לא הי' ס"נ, או אפשר לאחרים קאמר, אכן האמת יורה דרכו דאף באינו רואה האשה ואין מפיקה אסור לשמוע קולה, עי' חידושי אגדות ב"מ פ"ז דעיקר האיסור בנהנה משמיעת קולה וכלפי שמי' גלי' דאף ע"י ראדיו נהנה משמיעת קולה דאל"כ לא הי' מתענגין לשמוע, ויש למנוע מזה.

בספר אום אני חומה^[150] הביא שיש בזה דעות שונות בין האחרונים והסיק שיש להחמיר בקול אשה גם אם הוא בטלפון, בטייפ, בגרמופון וכיוצא בזה. עיין ביביע אומר^[151] שמסיק שם כי אם אינו יודעה ומפיקה מותר, אך אם מפיקה אפי' ע"י תמונה -אסור לשמוע קולה בגרמופון או ברדיו.

למסקנה נראה שכיון שרוב פוסקים סוברים כי איסור שמיעת קול בעריות הוא דרבנן, יש להקל בנדון זה, שכן לגבי מתכוון ליהנות מקולה של הפנויה כתבנו שפשט לשון הרמב"ם אינו נראה כהמ"ב שמחמיר, וכפי שהבין האג"מ, וא"כ כיון שחז"ל לא גזרו על קול פנויה לרוב פוסקים וודאי שלא נגזור מדעתנו על קול מלאכותי גם אם הוא דומה ממש לקול האשה. גם בדעת המ"ב אין זה ברור האם היה אוסר קול שאינו של אשה ממש אלא קול מלאכותי, ולכן נלע"ד שיש מקום להקל בשעת הצורך לשמוע גם דרך רם קול. בקלטת וכדומה [שאינה שרה כעת] יש מקום יותר להקל כפי שכתבנו לעיל.

נתקלתי הרבה פעמים בצבא, במיוחד בימי זיכרון וכו' שישנם טקסים בהם שרות נשים דרך מיקרופון. וודאי שאם אפשר להימנע מהשתתפות בטקסים אלה - מה טוב, אולם פעמים רבות אם הבחורים הדתיים אינם משתתפים בטקס פוגע הדבר בכלל הציבור. לכן במצבים שקשה להימנע מהשתתפות בטקסים אלה אפשר להיות נוכחים שם, אך יש לעמוד במרחק שאין שומעים את הזמרת אלא ע"י הרמקול ואז אפשר

[149] א"ח סי' ל'.

[150] ברה כחמה עמ' עב' ושם בהוגי שעשועות ס"ק שלט'.

[151] א"ח חלק א' סימן ר'.

להקל בקול באשה ערווה^[152]. אולם יש לשים לב שכיון ששעירים ירקדו שם ועושות תנועות מתנועות שונות צריך להיזהר שלא להביט בזמרות, במיוחד אם אינן לבושות בצניעות^[153].

10. שירת כמה נשים [ושירת קודש]

א. תרי קלי לא משתמע

בספר יוסף אומץ^[154] כתב :

יש למחות לנקיבות המשוררות אפילו זמירות דקול באשה ערוה אפילו כשהיא משוררת לבדה כ"ש כשזכרים שוררין עמהן דהווי פריצות כמו שאמרו חכמינו ז"ל, ושירתם אין ערך לענשן אפילו דליכא זכר

אמנם מלשונו שכתב "נקיבות משוררות" אין ראייה לשירת כמה נשים ביחד, כיון שניתן לומר שכוונתו לכלל הנשים שלא ישירו כל אחת לבדה, אך ממה שכתב "כ"ש כשהזכרים שוררים עימהן דהווי פריצות" – פירוש לא רק קול ערווה אלא גם פריצות^[155] מבואר בדבריו שקול אשה וגבר ביחד-יש בו משום קול באשה וגם פריצות וכנ"ל שתי נשים יש בהן קול באשה למרות שאין בו פריצות.

כך כתב גם בבאר שבע^[156] :

תוכחה מגולה יפה ומעולה אדבר עם בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים ובפרט עם נשים נשואות שהם מזמרות ומשמיעות קול שיר בזמירות שבת עם בחורים זקנים עם נערים יחד ואינם משימים אל ליבם שהיא מצוה הבאה לידי עבירה חמורה לפי שאמרו רז"ל במסכת סוטה פרק עגלה ערופה^[157] זמרי גברי ועני נשי פריצותא זמרי נשי ועני גברי כאש בנעורת ונכון לכל אשה כשרה יראת השם בין שהיא נשואה בין שהיא פנויה בתולה או אלמנה שלא תשמיע קול שיר בזמירות ולא בשום דבר בשום זמן כל זמן שמיסב עמה איש שהיא ערוה עליו רק שפתיה יהיו נעות וקולה לא ישמע כלל ועיקר כי אף אם היא צנועה וחסודה ביותר וכוונתה רצויה לשמים מ"מ היא מצוה הבאה לידי עבירה חמורה שאולי יבא האיש השומע קולה לידי הרהור והרהורי עבירה קשים מעבירה עצמה והיא צריכה להזהר שלא יכשלו בני אדם על ידה... ואל תשיבני מדכתיב וברק בן אבינועם כמו שנשאלתי מן אשה משכלת, כי י"ל ע"פ הדיבור שאני כמו שתרצו תוס' בפרק החולץ

(152) להבנתי את המציאות גם העומדים סמוך לבמה אינם שומעים את הזמרת עצמה מחמת עוצמת ההגברה, ונ"ל שאף היא אינה שומעת את עצמה], ואם כך היא המציאות הרי שאין בעיה גם לעמוד בסמוך לבמה.

(153) כל זה מעיקר הדין אך הלכה למעשה יש להתחשב בשיקולים נוספים מעבר לעיקר הדין ואין כאן מקומם.

(154) לר' יוסף יוזפא סימן תר"ג.

(155) דאל"כ מדוע כתב "כל שכן".

(156) בבאר מים חיים ג'.

(157) סוטה דף מ"ח.

והובאו דבריו בקיצור באליה רכה^[158].

הראיה שהביא הב"ש מסוטה אינה מדוייקת דשם זמרי נשי ועני גברי, אך לא כשורים ביחד, ואולי הבאר שבע מבין כי כאשר שרים ביחד יש יותר פריצות מאשר מצב שאלו שרים ואלו עונים, וכוונתו ללמוד משם בק"ו, אם כאשר אלו שרים בפנ"ע ואלו בפנ"ע הוא פריצות ודאי שכאשר שרים ביחד יש פריצות.

לגבי מה שנשאל משירת דבורה, לדעתי כוונת הפסוק^[159] "ותשר דבורה" אינה לשירה במובן של זמר וניגון אלא לשירה במובן של שבח ותהילה, כפי שתרגם יהונתן בן עוזיא^[160], "ושבחת" דברי שבח ושיר אך ללא ניגון, ומצאתי במטה אפרים למהרא"ז מרגליות בקונטרס אלף למטה בדיני קדיש יתום^[161] שכתב כי :

נראה דבלאו הכי אין ראיה מותר דבורה שעיקרה לא נאמר אלא נוסח השירה והמליצה הנפלאה אבל לא נזכר ששרתה בקול לפני אנשים

דבריו מובאים במנחת קנאות למהר"ץ חיות^[162].

ראיתי באוצה"פ^[163] שהביא בשם החתן סופר לאו"ח^[164] שמסתפק אולי מותר לשמוע קול נשים כאשר שרות יחד (והעתקתי דבריו כיון שאינם מצויין ובאוצה"פ הביאו בצורה שאינה מדוייקת) :

נסתפקתי בקול זמר של אשה עם איש כאחד דהווי תרי קלא אם מותר לשמוע דתרי קלי לא משתמע, ואע"ג דאמרינן דהיכא דחביב יהיב דעתיה ומשתמע אפילו בתרי והכי איכא חביבותא לקול אשה דמשום הכי אסרו חכמים מפני שנותן דעתו עליה ע"י קול, אבל זה אינו דכיון דאמרינן תרי קלא לא משתמע ממילא לא שמע לקול אשה ולא אתי לידי חביבות דנימא דיהיב דעתיה, דדוקא כשכבר שמע קול אשה נתעורר להרהר בה אבל כאן אמרינן אדרבה דתרי קלא לא משתמע וליכא התחלה לחביבות. ובזה א"ש מה שהקשה בספר באר שבע שם עוד בשם אשה משכלת לדעת הרא"ש דגם שלא בשעת ק"ש אסור א"כ איך שרתה דבורה ותירץ דע"פ הדיבור הייתה וע"פ מה שכתבתי א"ש דהתם היו תרי קלא ותשר דבורה וברק בן אבינועם קול זכר גם כן ולא משתמע קול דידה. ומשירת מרים כבר כתב הגאון בעל יערות דבש בספרו תפארת יהונתן על התורה דמה"ט נקט התוף בידה שלא ישמע קול זמר של אשה.

(158) סימן ע"ה סוף ס"ק ה.

(159) שופטים פרק ה פסוק א.

(160) שם.

(161) מטה אפרים דיני קדיש יתום שער ד באלף למטה ס"ק ט.

(162) עמוד תתקצ"ג.

(163) סימן כ"א סעיף א ס"ק כ אות ד.

(164) שער טהרת ידיים סימן י"ד.

נימוק זה של תרי קלי הובא גם בשרידי אש^[165] בשם הרש"ר הירש והרב הילדסהיימר ז"ל :

והטעם משום דתרי קלי לא משתמעי וכיוון שמזמרים יחד אין חשש איסור

וכתב שם השרידי אש :

אבל לא נחה דעתי בזה.

המושג תרי קלי לא משתמעי מופיע במסכת ראש השנה^[166] בהקשר לשמיעת קול ב' חצוצרות במקביל. בירושלמי ברכות^[167] הוסבר טעם הדבר :

שאינ שני קולות נכנסים לתוך האוזן

משמעות ביטוי זה אינו שפיזית אדם אינו שומע שני קולות, שהרי אמרו בגמ' בר"ה^[168] שבהלל ובמגילה אפילו עשרה קורין יחדיו (משא"כ בתורה לא יהיו שניים קורין), והטעם הוא שכיון דחביב- יהיב דעתיה, וכנ"ל בשופר, ואם שני קולות אינם נשמעים במציאות- כיצד העובדה שחביב, משנה את המציאות? אלא ודאי פירוש מושג זה הוא כפי שכתב המ"ב^[169] בהלכות תקיעת שופר.

בדין תרי קלי לעניין שמיעת קול שופר כתב הרמ"א :

ואם שנים תקעו כ"א כל הסדר יצא דיהיב דעתיה על השופר

וכתב ע"ז המ"ב שם :

ואע"ג דבכ"מ אמרינן דתרי קלי לא משתמעי [עי' לעיל סימן קמא^[170]] שאני הכא שהוא מצוה הבאה לזמן וחביבה ליה ויהיב דעתיה לשמע יפה

ובביאור הלכה שם ביאר את טעם החילוק שבין מצב רגיל בו תרי קלי לא משתמעי לבין שופר שחביב עליו וז"ל :

דהיכי דחביב ליה ויהיב דעתיה אין קול השני שאינו חפץ בו מפריעו מלשמוע משא"כ בהיכי שצריך לב' הקולות לא יצא בשום אחד מהם דא"א לשמוע היטב ב' קולות

וכעין זה כתב שם בשעה"צ שבתרי קלי "לא שמע היטב". הרי שפירוש הביטוי של תרי קלי לא משתמעי הוא שהקולות נשמעים אך לא היטב.

אולם כל זה רק לגבי יציאת ידי חובת קיום המצוה : כאן שמיעה שאינה טובה פוגמת

165 מהדורה ישנה ח"ב סימן ח' אות ד'. מהדורה חדשה חלק א סימן ע"ז.

166 דף כז' ע"א.

167 פרק אין עומדין סוף ה"ג.

168 כ"ז ע"א.

169 בסימן תקפ"ח ס"ק י"א.

170 לעניין שניים הקוראים בתורה.

באפשרות לצאת יד"ח, אך לענין איסור קול באשה, מה איכפת לי אם שמע היטב או לא שמע היטב ואם דקדק בשמיעה או לא, סוף סוף הרי שמע ומתכוון לשמוע. ועוד, תרי קלי נאמר במקרה שצריך לשמוע קול אחד ואז ניתן לומר שהקול השני מטשטש את הקול הראשון אך לגבי איסור קול באשה אין ענין לאסור דווקא קול אחד אדרבא תרי קלי אסורים יותר כיון ששומע ביתר עוז קולות נשים ושייך כאן יותר איסור משום לא תקרבו או מצד הרהור.

גם הב"ח^[171] כתב בהסבר "תרי קלי לא משתמע" דברים דומים וז"ל :

צריך לפרש דודאי אפשר לתרי קלי דמשתמעי בכל מקום אלא שאין השומעים מכוונים לקול שני הקוראים מפני עירוב ב' קולות אבל מגילה אידי דחביבה להו יהיבי דעתיה למשמע דהא אפשר הוא, אבל א"א לפרש דא"א לתרי קלי דמשתמע דא"כ במגילה נמי אמאי יצאו.

באוצר הפוסקים^[172] הביא בשם באר יהודה על החרדים^[173] שכתב ע"פ רש"י בר"ה^[174], בטעם דתרי קלי לא משתמע :

שא"א לצמצם דיבורם בתיבה אחת שלא יהיה אחד לאחור ואחד לפנים.

ונימוק זה אינו שייך כלל בקול זמר.

לפי זה נראה שאדרבא: כאן האיסור חמור יותר, שכן לא רק ששומע קול אשה אחת אלא שומע כמה וכמה קולות נשים ואולי עובר על כל אחת ואחת.

החתן סופר כתב לחלק בין שמיעת שני קולות לשם מצווה דאגב חביבותיה יהיב דעתיה, לבין שמיעת קול של כמה נשים מזמרות :

דדוקא שכבר שמע קול אשה נתעורר להרהר בה, אבל כאן אמרינן אדרבא דתרי קלא לא משתמע וליכא התחלה לחביבות

דבריו אינם מובנים: אדרבא כיון דחביבא- שומע וכמו בהלל ומגילה ששומעים בגלל החביבות למרות שתרי קלי לא משתמע. ואולי כוונתו שבקול אשה, כיון שמעולם לא שמע קול זה [שכן מן הסתם מקפיד שלא לשמוע קול אשה], לא קיימת חביבות, וממילא אין סיבה להגדיר קול זה כחביב עליו ולכן לא ישמע היטב מכח העובדה שיש כאן ב' קולות.

לפי זה אם שמע כבר קול אשה זו נראה שגם הוא לא יתיר שכן כאן שייך לומר שמתוך חביבות הקול מאזין ושומע למרות שיש תרי קלי.

אולם לענ"ד כל דבריו קשים, שכן עצם קול אשה הוא דבר החביב על האיש וגם אם לא מכיר קול זה נותן דעתו לשמוע אותו למרות שיש תרי קלי.

(171) או"ח תט"ו ד"ה ומתי.

(172) שם.

(173) פרק ג' ל"ת.

(174) דף כ"ז. ד"ה עשרה קוראין.

נראה שיש להוכיח מרש"י כי גם לדעתו יש איסור בשמיעת קולן של נשים השרות יחדיו. הגמ' במסכת סוטה^[175] מתייחסת לשירה משותפת לגברים ונשים :

אמר רב יוסף: זמרי גברי ועני נשי - פריצותא, זמרי נשי ועני גברי - כאש בנעורת. למאי נפקא מינה? לבטולי הא מקמי הא.

ופירש שם רש"י :

כאש בנעורת - לפי שהעונה מטה אזנו לשמוע את המזמר לענות אחריו ונמצאו האנשים נותנים לבם לקול הנשים וקול באשה ערוה כדכתיב השמיעני את קולך (שיר /השירים/ ב) ומבעיר את יצרו כאש בנעורת אבל זמרי גברי ועניין נשי קצת פריצות יש דקול באשה ערוה אבל אינו מבעיר יצרו כל כך שאין המזמרים מטים אזנם לקול העונים.

מבואר בדבר רש"י כי המציאות של זמרי גברי ועני נשי, היינו שהנשים עונות על שירת הגברים, אינו פריצות גדולה כ"כ כי הגברים אינם מטים אוזנם לשמע קולה, אך גם בזה יש קצת פריצות משום ש"קול באשה ערוה". המציאות עליה מדבר רש"י היא מציאות שכמה נשים שרות בפני גברים, ועל זה אומר רש"י "קול באשה ערוה", הרי מבואר כי גם כאשר כמה נשים שרות יחדיו יש איסור משום קול באשה ערוה.

בספר ילקוט יוסף^[176] כתב בשם אביו הרב עובדיה יוסף שמותר לבנות מעל גיל י"א שנים לשיר במסגרת משפחתית ביחד עם בנים באופן שאין קולן של הנשים גובר על האנשים וזאת למרות שהחתן או הגיס נוכחים שם.

לא ברור מאיזה טעם מתיר, שכן אם סובר שיש כאן היתר של תרי קלי, אזי למה מתיר דווקא אם גם הגברים שרים, היה לו להתיר גם אם רק הנשים ישירו באופן שהן שרות יחד, שכן גם אז יש לומר סברת תרי קלי. ועוד מדוע מתיר דווקא במסגרת המשפחתית, לכאורה טעם תרי קלי שייך גם במידה ונמצאים כאן אנשים זרים שאינם מן המשפחה.

ב. כמה נשים בשירי קודש

השרידי אש כתב שמצא בשדי חמד מערכת קול בשם רב ספרדי להתיר זמירות קודש של אנשים ונשים יחד. השרידי אש שם הביא את הדברי חפץ שהזכרנו לעיל, שאוסר לשמוע קול אשה רק בשירי עגבים ובמתכוין להנות. ומדבריו עולה כי אם מדובר בשירי קודש מותר לשמע קולה אפילו אם מכוין ליהנות.

עוד כתב שם בשם החיד"א בספרו דבש לפי^[177] ביישוב שירת דבורה שכתב :

דבשעת השראת השכינה שריא לאשה לשורר וליכא משום הרהור... ובמקום שיש גילוי שכינה יש יראה ומותרים אנשים ונשים לשיר יחד

[175] דף מח' ע"א.

[176] חלק דיני חינוך קטן עניני אבן העזר סעיף ד' [עמ' רב].

[177] מערכת הק' סימן י"ט.

אך שם מדובר על גילוי שכינה בפועל וא"א ללמוד משם על שירי קודש^[178]. בשירידי אש דייק ממה שכתב הרמב"ם לאסור "המסתכל באצבע קטנה ונתכוון ליהנות ואפילו לשמוע קול הערווה":

משמע שרק במסתכל על מנת להנות אסור

והסיק מכך להקל בשירת קודש:

וא"כ יש לומר שבזמירות קודש אין לחוש שיתכוננו להנות מקול אשה ואולי מטעם זה כתבו הפוסקים לאסור רק קול זמר אף שבגמ' נאמר קול סתם משום שזמר גורם להרהורי תאוה ולא קול סתם שרגיל בו מ"מ יש לומר שבזמירות קודש הזמר מעורר רגש קודש ללא הרהור עבירה

נקודת המוצא שלו שקול אסור רק משום הרהור וכמו מקומות המגולים, אך כבר כתבנו לעיל שדעתנו היא שעצם שמיעת הקול אסורה בערווה, בין לסוברים שקול בערווה נאסר מצד קריבה בין לסוברים שיסוד הגזרה היה מצד הרהור. לכן אין שום חילוק בין קול עבה לקול דק ובין קול נוגה לקול זמירות שבת, כי עצם קול זמר נאסר, וודאי שזמירות שבת^[179] אינן דומות לקול דיבורה.

גם האגרות משה שהתיר בפנויה מתחת לגיל אחת-עשרה הוא דווקא בפנויות, ששם כל האיסור הוא מצד הרהור, אך בעריות וחייבי לאוין כתב שם בהדיא:

אך מ"מ בעריות וחייבי לאוין אסור מצד איסור הנאה מערוה שדבר זה עצמו אסור ולא אסרו זה בפנויה טהורה.

מלשון הבאר שבע שהבאנו לעיל נראה שאסר משום הרהור:

שאו"י יבא האיש השומע אותה לידי הרהור והרהורי עבירה קשים מעבירה עצמה.

למרות זאת אסר שם גם זמירות שבת ולא עלה בדעתו לחלק בינן לבין זמר אחר וכנראה שמבין שגם בשירי קודש יש מקום להרהור. ע' גם בציץ אליעזר^[180] שנשאל על כגון זה והשיב לאסור גם אם בעקבות כך ייאלץ לוותר על קבלת תפקיד מסויים:

אם אומנם הדבר כן כי כבודו יצטרך לשבת ולהאזין לקול השירה והזמירה של האחיות אע"פ שזמירות קודש הם אסור לו לעשות כזאת ויהא עליו איפוא לוותר על קבלת תפקיד זה.

גם השרידי אש שהתיר שמיעת שירת נשים בשירי קודש לא התיר זאת באופן גורף. אמנם לדעתו דבר זה מותר מעיקר הדין אך למרות לדעתו ראוי להתרחק גם מזה משום מידת חסידות, אך בגלל המצב הבעייתי בדורו סמך על היתר זה וכתב שאין לנהוג

(178) ע' בציץ אליעזר ח"ד סימן ז'.

(179) ע' במאמרי הראי"ה במאמר "למקדש מעט" מה שכתב על התגברות היצר בזמן קדושה "ובמקום קדוש, כשישראל מתקבצים למטרה של קדושה, שכל דבר שאסור משום סרך יצר הרע במקום אחר, נעשה איסורו יותר חמור ויותר מזיק במקום קדוש".

(180) ח"ז סימן כ"ח ג'.

במצב זה [של חשש התכוללות] כפי מידת החסידים. וז"ל :

מכל מקום, כשנשאלתי ע"ז ממנהלי "ישורון" הוריתי להם שימשיכו את פעולתם עפ"י הדרך שהתוו להם גדולי אשכנז, שהיו צדיקים גדולים וכל [עמוד רטון] כוונתם היתה לשם שמים, להצילו את הנוער מסכנת הטמיעה שהתפשטה באשכנז בימיהם ועי"כ הצילו כמה נפשות מישראל והצליחו לקרבם לתורה ולי"ש, וגדולי אשכנז היו בקיאים ומומחים בחכמת החינוך ולכן הצליחו במעשיהם להקים דורות שלמים של בעלי יר"ש והשכלה חילונית כאחד, מה שלא עלה בידי גאוני גדולי ליטא ופולין, לפי שלא ידעו לכוונן את החינוך עפ"י תנאי הזמן. וידוע מה שסיפר הגאון מהר"י סלנטר זצ"ל בשובו מאשכנז ושם נודמן עם הגה"צ ר"ע הילדסהיימר זצ"ל וראה אותו מרצה שיעורים בתנ"ך ושו"ע לפני נשים צעירות ובתולות. וכה אמר : אם יבוא מי מרבני ליטא להנהיג כן בעדתו, וודאי שיעבירו אותו מכהונתו, וכן הדין. מ"מ הלואי שיהי' חלקי בגן עדן עם הגה"צ ר"ע הילדסהיימר. והטעם הוא משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך", כמו שנבאר להלן.

מ"מ יש לומר כיון שהמזמרים זמירות קודש ג"כ מתכוונים לש"ש, כדי לעורר רגשות דתיים אצל הבנות ולטעת בלבם חיבה לקדשי ישראל, יש לסמוך על המקילים. ועי' במס' יומא ס"ט, א גבי שמעון הצדיק : עת לעשות לה' וכו' ובפירש"י שם. ובמס' תמורה י"ד, ב איתא שהתירו לכתוב דברי תורה שבע"פ משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, ואמרו : מוטב תיעקר אות אחת מן התורה ולא תשתכח תורה מישראל, ובמס' גיטין דף ס', א למדו מזה שמותר לטלטל ולקרוא בספר אפטרטא משום כיון דלא אפשר עת לעשות הפרו תורתך. ובוודאי שדבר זה נמסר רק לחז"ל להכריע מתי הוא העת לעשות ומה מותר להפר, ולא נמסר לכל אדם לעשות מעשה בשביל שהוא יודע כי יש כאן עת לעשות וכו'. ואולם בנידון שאין כאן איסור גמור ורק יש כאן מנהג חסידות ומדת צניעות אפשר לדרוש סמוכין ולהתיר בארץ צרפת, שכבר הגיע מצב היהדות עד משבר ואם לא נאחזו באמצעים חינוכיים מנוסים ומעוטרים בהצלחה, כאותם של ארגון "עזרא" באשכנז וארגון "ישורון" בצרפת, עתידה תורה ח"ו שתשתכח מישראל, וד"ל.

היסוד עליו בנה השרידי אש את התירו, שאין חשש הרהור בשירי קודש, נסתר מדברי בעל העיטור המובא בכלבו^[181] וז"ל :

והבעל עשרת הדברות כתב שאין נשים מוציאות אנשים בקריאתם והטעם משום דקול באשה ערוה, ואף על גב דמדליקות נר חנוכה ומברכות לא דמי לפי שאין צורך שיהיו שם האנשים בעת ההדלקה

מבואר שגם בשמיעת קול מגילה ובברכה ישנה בעיה של קול באשה ערוה.

ע' גם כחת"ס^[182] שנשאל האם אפשר ביום בוא הקיסר לבית הכנסת :

להכין הכנה דרבה בשירי הלל ותודות להשם על כל הטוב ולהתפלל על העתיד לחיי מלכא ובנוהי ומיפי מלאכת השיר שיבואו האנשים על הנשים... לשמוע קול אשה בבית הכנסת אשר שם מקובצים אנשים והקול הולך מעזרת נשים לעזרת אנשים.

וכתב שם בטעם הראשון לאסור משום ש :

נראה בעליל כי השמעת קול הנשים בין האנשים תועבה היא וכעורה יחשב אצלינו

ולאחר מכן הוסיף עוד לאסור מטעם שני :

והנה אנו מוזהרי' לשמוע קול זמר אשה אפי' פנוי' שאינה נדה וערוה בשעה שאנו קורי' ק"ש ובשעת תפלה כמבואר בש"ע א"ח סימן ע"ה סעי' ג' ובמג"א שם סק"ו והיינו ע"כ בשמיעת קול פנוי' טהורה דאי בא"א או פנוי' נדה ק' מאי ארי' בשעת ק"ש ותפלה תיפוק לי' לעולם אסור משום קול באשה ערוה וכן מבואר בש"ע אה"ע סי' כ"א ובב"ש סק"ז והטעם לזה כי אנו מאמינים שכל תפלה או שבח והודאה שמתערב במחשבה היא שום הרהור אפי' באשתו לא תעלה כמעלות לפני ה' ולא תקובל לפניו ומפני זה אנו מפרישי' הנשי' מן האנשים בבה"כ בפ"ע שלא יבאו לידי הרהור בשעת תפלה ותהי' תפלה נדחית רחמנא לצלן ... דאפי' היכא דליכא משום אי' ערוה כגון אשתו של עצמו מ"מ במקום תפלה והודאה או הספד כל מה דבעי לבא לרחמנא לא יתעורר שום ענין הרהור אפי' באשתו אמרו שהרי כתי' משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד ומ"ט לא יספדו כל איש עם אשתו יחדיו אע"כ דגם זה אסור דגורם הרהור ובטול הכוונה.

מבואר א"כ שבטעמו הראשון אסר מצד קול באשה ערוה ורק בטעם השני הוסיף שגם ללא חשש ערוה [כגון בפנויה] יש לאסור מצד כוונת התפילה. מלשון השאלה "שירי הלל ותודות להשם", וכן מלשון הנימוק השני, מבואר שהנדרון הוא על מציאות בה הנשים ישירו בתפילה, וודאי שהיו אלה שירי קודש, ועכ"ז לא עלה כלל על דעתו לחלק ולומר ששירי קודש שאני.

ראיתי במנחת שלמה חלק ג'^[183] שכתב :

ובנוגע לשירה בזמירות של שבת וחג מקילים אבל סתם לשמוע שירתם חושבני שלא נכון הדבר

והשתוממתי שנראה מדבריו שכך המנהג. עד שבא לידי ספר הקטן והליכותיו^[184]

[182] חו"מ השמטות סימן ק"צ.

[183] סימן ק"ג סוף ט"ו. תשובה זו לא מופיעה במהדורה השניה של החלק הנוסף של מנחת שלמה הנקרא "מנחת שלמה תנינא".

[184] חלק א' עמודים 17-18.

שחיבר הרב רקובסקי, נכד אחיו של הגרש"ז והוא המקור לשאלה ולתשובה זו, וז"ל השאלה:

וכן צ"ע האם יש להקל לאח לשמוע שירת אחרות כשהגיעה לגיל י"א שנים דלכאורה יש להקל דהרי לא שייכים לגביהם איסור קריבה לעריות או יחוד והאם יש לחלק בין שמיעת שירתן סתם לבין שירתן בזמירות שבת

ועל שאלה זו של הרב רקובסקי ענה הגרש"ז כמודפס במנחת שלמה ומבואר שלא היקל אלא בשמיעת קול זמר של אחרות, והמאסף בשו"ת מנחת שלמה הטעה בציטוט התשובה בלי לשון השאלה.

לסיכום נראה לי ברור שלגברים אסור לשמוע שירת כמה נשים, איסור זה כולל גם זמירות שבת או שאר שירי קודש (אלא א"כ השומעים הם הורים או אחים כפי שכתב במנחת שלמה). לכן אני תמה שבהרבה אולפנות ובמדרשות לבנות, צוות המורים יושבים בחדר האוכל בשבתות ושומעים את זמירות הבנות וכמה וכמה פעמים נשאלתי על כך ואמרתי שהדבר אסור, וגם הבנות עוברות על לפני עיוור ותשובתו של השרידי אש לדעתי לא תציל מלפני עיוור, כיון שגם הוא התיר רק מצד עת לעשות להשם וגם החתן סופר רק הסתפק.

ואולי יש ללמד זכות לאור דברי אשכול בהלכות תפילה וק"ש^[185] שכתב:

וכן קול זמר שבאשה ערוה ואסור לקרא ק"ש בשעה שמזמרה ויש מי שאומר שמותר לקרא ק"ש אף כששומע קול זמר של אשה ורואה שערה אם אינו מתכוון להנות ולא איתמר בג"מ לענין ק"ש קול באשה ושער באשה אלא לאסור להנות בקולה ושערה של ערוה

מפשטות לשונו משמע שכל שאין כוונתו ליהנות אין איסור של קול באשה ערווה.

כעין זה כתב גם בשו"ת הלכות קטנות^[186] ביישוב הגמ' בקידושין שאוסרת לשמע קול אשה עם דעות הראשונים הסוברות כי דין "קול באשה ערוה" המוזכר בברכות עוסק רק בק"ש ולא בשמיעת קולה סתם, וז"ל:

דהא דאינו אסור לפי דעתם אלא קול של ניגון בשעת ק"ש ותפילה היינו כשהאשה היא מעצמה יושבת ומנגנת דאין צריך להמנע מלשמוע קולה אם לא בדבר של קדושה אבל לשאול ממנה ולתת לה שלום צריכה שתשיב וזה כמי שתאב לשמוע קולה שכן דרך דודים וזהו דכתי' השמיעני את קולך

עוד ניתן ללמד זכות על האמור לעיל מכח דברי הסמ"ג^[187] שכתב:

ואפילו לשמוע קולה ולהרהר בהן ולראות שערן אסור

(185) פרק ז אות ג.

(186) חלק ב סימן צג.

(187) לאוין קכ"ו.

מבואר שכל האיסור לשמוע קולן הוא משום שמהרהר, אך ללא הרהור מותר. אלא שכל הסברות הללו מנוגדות לפסיקת הרמב"ם והשו"ע הסוברים, כפי שדייקנו לעיל, שגם אם אינו מכוין להנות אסור לשמוע קול אשה.

סברא נוספת ללמד זכות בנדון דידן הוא במידה ויושבים כמי שכפאן שד ומסיחים דעתם לענינים אחרים כדי לא להקשיב לשירת הנשים, שאז ניתן לסמוך על מה שכתב ר' יונה^[188] והובאו דבריו בב"י^[189]:

דאפילו בשעה שמנגנת אם הוא יכול לכוון ליברו לתפילתו בענין שאינו שומע אותה ואינו משים לב אליה מותר

במצב זה אין כל כוונה לשמוע [ולא רק מכוין לשמע אך לא מכוין להנות], ובוזה ייתכן שגם השו"ע והרמב"ם יודו להתיר 6.

11. שמיעת קול נשים שרות בעל כרחו

לאור הסברות הנ"ל המתירות שמיעת אשה באינו מתכוין, או בשומע כמי שפאו שד, יש לדון במציאות בה מתארחים אצל משפחות הנוהגות לשיר זמירות שבת וכן חתנים שבאים לבית החתנת הנוהגת לשיר. נראה כי לכתחילה ישתדל לא לשהות במקומות אלו, לסתום את אזניו, או להגביה קולו באופן שלא ישמע את קול הנשים. אך במידה

[188] הובאו דבריו לעיל.

[189] אר"ח סימן ע"ה.

6 הערת הרב אורי הכן : לענ"ד בכל המקומות מדובר בשירה משותפת עם גברים, ולא בשירת נשים לעצמן. וההבדל, שאשה ואיש אין קולותיהם שוים ואינם מתערבים. אבל כמה נשים אין מבחינים כ"כ קול מיוחד. והרי זה כמו שמיעת אשה שאינה לפנינו ואין קולה מוכר. לענ"ד הצורך החינוכי של רמ"ם וראשי אולפנות להשתתף בסעודות ומסיבות עם הבנות, בצירוף שאר הסברות שהועלו במאמר יש בהם פתח להתיר את ההשתתפות הנדרשת והנצרכת. תשובה : החילוק שכתב הרב בין נשים וגברים ששרים יחדיו לבין נשים רבות ששרות ביחד קשה מכמה כיונים.

ראשית לעיל הוכחנו כי מצד יסוד הסברא בדין קול באשה ערוה מוכח שלא ניתן להקל בשמיעת שיר של כמה נשים, שכן אם נאמר ששמיעת קול אשה הוא איסור עצמי מצד לא תקרבו ודאי שיש לאסור גם אם לא ניתן להבחין בקול. גם אם נאמר ששמיעת קול נאסר מצד הרהור, כבר הוכחנו לעיל שגם לדעת הסוברים שהאיסור מחמת הרהור אסרו את עצם הקול, וא"כ כששומע כמה נשים גם אם לא מבחין של איזה אשה קול זה הרי הוא שומע בפועל קול אסור. בנוסף לכך הטענות שכתבנו בדחיית ההיתר של תרי קלי לא משתמע, נכונות גם על המצב המובא בהערה.

אולם מעבר לכך דבריו לא מובנים לי שהרי הפוסקים מדברים על גברים ונשים ששרים ביחד ואוסרים משום קול באשה ערוה. ואם נכון החילוק של הרב, אזי אין לאסור כאן שהרי מן הסתם שרות כאן כמה נשים ולפי ההערה בשמיעת כמה נשים אין לאסור משום קול באשה ערוה, וא"כ גם אם שרים כאן גם גברים וקול הנשים ניכר, עדיין יש להתיר משום שקולן של הנשים נבלע בקול הנשים האחרות.

גם מה שטען שכיון שלא ניכר קולה הרי זה כאשה שאינה לפנינו ואין קולה ניכר, טענה זו מועילה רק אם לסוברים כי כאשר אינו מכירה אין איסור של קול באשה ערוה, אך לסוברים כי גם באינו מכירה אסור לשמוע קולה, גם כאן יש לאסור.

והדבר יכול לפגוע בשלום בית, יכול לסמוך על סברת רבינו יונה במידה ומסיח דעתו לענינים אחרים ומשתדל שלא להאזין ולהקשיב לקול הנשים, וכולי האי ואולי.

למרות האמור ישנם כמה פוסקים שאסרו באופן הנ"ל. מדברי הציץ אליעזר^[190] שהובא לעיל משמע שגם באופן ששומע קול נשים שרות בעל כרחו יש לאסור, ולשיטתו אף יש לאבד מקום עבודתו משום כך.

כן כתב גם הגר"ש^[191] בספר בתשובה שנדפסה בספר "עליהו לא יבול"^[191]:

הזמינו אותי עם אשתי להתארח בשבת באולפנא שבה היא למדה ובודאי שרים שם בסעודות שבת כיצד יש לנהוג מצד האיסור של קול באשה ערוה?" והשיב "אל תהיה נוכח בשעת הזמירות או שתאכל במקום אחר".

אמנם לכאורה יש לדון כאן להתיר מצד הנאה הבאה לאדם בעל כורחו, שכן אין כוונה לשמוע קול אשה במצבים אלה, ולכאורה זהו מצב של ליכא דרכא אחרינא. אולם נלע"ד שאין כאן מקום להתיר מצד הנאה הבאה לאדם בעל כורחו גם אם נאמר שהוא בכלל ליכא דרכא אחרינא.

ראשית, כבר הבאנו במאמר הליכה במקומות הפרוצים את דברי החפץ חיים הסובר כי בעריות אין היתר זה שייך, וזו לשונו^[192]:

ונראה לי, דסברת הגמרא דבעריות מפני שנפשו של אדם מחמתן צריך להחמיר יותר, דהגם שעתה חושב שלא ניחא ליה בהנאה זו, פן יתגבר יצרו עליו בעל כרחו ויבוא להרהר עי"ז, וכן מציינו בכמה ענינים שהחמירו יותר בעניני הסתכלות מכל האיסורים שבתורה אף בלא אפשר ולא מכויין, וכענין שאמרו בברכות (דף ס"א) אחורי ארי ולא אחורי אשה, פגע באשה בדרך רץ אחריה ומסלקה לצדדין, ומשמע מדברי האחרונים באה"ע דאפילו לית ליה דרכא אחרינא למיזל ולא ניחא ליה בהסתכלות אפילו הכי אסרו חז"ל והכל מטעם שכתבתי כנ"ל.

גם ללא חידוש זה אין להקל כאן מצד הנאה הבאה לאדם בע"כ, שכן כתבנו שם שהיתר זה שייך רק במצב ארעי, אך במצב קבוע כגון מי שהולך אחרי אשה או מי ששוהה בביתו בזמן שאשה זרה אופה ומגלה זרועותיה אין להקל גם אם ליכא דרכא אחרינא, והוכחנו כן מן הגמ' בב"ק^[193] עי"ש.

12. שמיעת קול זמר של אשתו נדה

הגמ' בשבת^[194] מקישה איסור קירבה לאשת איש לאיסור קירבה באשתו נדה :

190) ח"ז סימן כ"ח ג'.

191) עמוד ע"ב.

192) חפץ חיים כלל ו ס"ק י"ד.

193) דף מ"ח.

194) דף י"ג.

את אשת רעהו לא טימא ואל אשה נדה לא יקרב מְקִישׁ אִשָּׁה נְדֵה לְאִשֶּׁת רְעֵהוּ מֵהַ אִשֶּׁת רְעֵהוּ הוּא בְּבִגְדוֹ וְהִיא בְּבִגְדָה [שִׁינָה בְּמִטָּה אַחַת] אִסּוּר אִף אִשְׁתּוֹ נְדֵה הוּא בְּבִגְדוֹ וְהִיא בְּבִגְדָה אִסּוּר

אם נמשיך את ההקש נאמר כשם שאסור לשמוע קול זמר של אשת רעהו כך אסור לשמוע קול זמר של אשתו נדה.

מאידיך נראה שלא לכל דבר הקישה הגמ' אשתו לאשת איש.

א. הסתכלות במקומות המכוסים באשתו נדה

לגבי הסתכלות במקומות המכוסים, מצאנו שיש מחלוקת האם באשתו ניתן להקל יותר מאשר באשה אחרת. הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה כתב^[195]:

ומותר לאדם להביט באשתו כשהיא נדה ואע"פ שהיא ערוה, ואע"פ שיש לו הנאת לב ממנה בראייה הואיל והיא מותרת לו לאחר זמן אינו בא בזה לדבר מכשול, אבל לא ישחוק ולא יקל ראש עמה שמא ירגיל לעבירה.

על דברים אלו כתב שם המגיד משנה :

ומותר לאדם להביט וכו'. זה מתבאר פרק ואלו מותרין (גדרים דף כ') שאמרו שם המסתכל בעקבה של אשה הויין לו בנים שאינן מהוגנין אמר רב יוסף ובאשתו נדה א"ר שמעון בן לקיש עקבה דקתני במקום הטנופת שהוא מכוון כנגד העקב משמע הא בשאר מקומות מותר וכן אמרו שמותר לאשה להתקשט בימי נדתה כדי שלא תתגנה על בעלה כנזכר פרק י"א אלמא שמותר להסתכל בה. ובהשגות א"א אבל לא במקום הסתר שלה והכי איתא בנדרים ע"כ. ובנדרים לא הזכירו אלא במקום הטנופת אבל לא הוצרך רבינו לבאר איסורו שכבר כתב ולא ישחוק ולא יקל עמה וכ"ש ההסתכלות באותו מקום

פשט לשונו של המ"מ כי לדעת הרמב"ם מותר להסתכל באשתו נדה גם במקומות המכוסים חוץ ממקום התורף וכ"כ בדבריו הב"ש^[196].

כך פסק גם הריב"ש^[197] שכתב :

שלא אסרו להסתכל באשתו נדה אלא במקום התורף

כל זה באשתו נדה, אך באשת איש ודאי שאסור להסתכל במקומות המכוסים כפי שבררנו בהרחבה במאמר איסור הסתכלות, וא"כ מבואר שההקש אינו מוחלט.

אמנם בדעת המחבר בדין הסתכלות במקומות המכוסים באשתו נדה רבתה המבוכה,

(195) פרק כ"א ה"ד.

(196) אבהע"ז סימן כ"א ס"ק ו.

(197) סימן תכ"ה.

שכן הב"י באבן העזר^[198] העתיק את דברי המ"מ ואילו בב"י ביו"ד^[199] הביא את דברי הרשב"א המתיר הסתכלות באשתו נדה רק במקומות המגולים וכתב שכך משמע מהרמב"ם.

בשו"ע באבה"ע העתיק את לשון הרמב"ם, אשר לפי הבנת המ"מ מתיר להסתכל במקומות המכוסים. לעומת זאת ביו"ד כתב :

לא יסתכל אפילו בעקבה ולא במקומות המכוסים שבה

משמע שאסור הסתכלות בכל המקומות המכוסים ולא רק באותו מקום. בברכי יוסף על אבה"ע^[200] נדחק וכתב שהב"י הבין במ"מ כי רק במקומות המגולים התיר. אולם יש אחרונים שכתבו כי העיקר כמו פשט דבריו באבה"ע, שיותר להסתכל במקומות המכוסים, ואילו ביו"ד נקט דרך חומרא וחסידות ולכן לא כתב לשון אסור אלא לא יסתכל.

גם אם ננקוט שאסור להסתכל במקומות המכוסים באשתו נדה, עדין ניתן להסיק מדין אחר כי ההיקש בין אשת איש לאשתו הוא אינו בכל דבר. הרמ"א [על המחבר ביו"ד שם] התייחס להסתכלות במקומות המגולים באשתו :

יותר להסתכל במקומות הגלויים אע"פ שנהנה בראייתה

הסתכלות זו [כשנהנה מראייתה] ודאי אסורה באשת איש, ומוכח מכאן כמו שאמרנו לעיל, כי ההקש אינו לכל דבר.

לאור זאת צריך עיון למה הוקש אשתו נדה לא"א, ולמה לא הוקש ומה דין שמיעת קול זמר של אשתו נדה.

ב. שמיעת קול זמר אשתו נדה

הב"ח^[201] כתב בעניין שמיעת קול אשתו נדה :

אבל באשתו אין איסור לשמוע קולה וה"ה להסתכל שרי אם טהורה היא

הב"ח סובר כי הסתכלות באשתו מותרת רק אם היא טהורה, אך באשתו נדה אסור להסתכל. בנוסף הב"ח השווה את ההסתכלות באשתו לשמיעת קול אשתו, וסובר שכמו שהסתכלות באשתו הותרה רק באשתו טהורה, כך גם שמיעת קול אשתו הותרה רק כשהיא טהורה ולא כשהיא נדה.

מדברי הב"ח ניתן ללמוד דבר נוסף, והוא לאיזה איסור מקביל איסור שמיעת קול ערוה. לכאורה מסתימות לשונו היה ניתן להסיק כי כוונתו להסתכלות במקומות המגולים. לפי זה הב"ח סובר כי האסור להסתכל באשתו נדה הוא אפילו במקומות המגולים.

[198] סימן כ"א סעיף ד.

[199] סימן קצ"ה סעיף ד.

[200] שם ס"ק ב.

[201] אה"ע"ז סימן כ"א ד"ה ואסור לשמוע.

אך הבנה זו בדברי הב"ח קשה, שכן במקומות המגולים לכו"ע מותר להסתכל באשתו נדה, ואף מותר ליהנות מראיה זו כפי שכתב הרמ"א.

לכן נראה לומר כי הב"ח מתכוין להסתכלות במקומות המכוסים, שהסתכלות בהם הותרה רק כשאשתו טהורה ובאשתו נדה אסור להסתכל בהם, ופוסק כהרשב"א שיש איסור הסתכלות באשתו נדה במקומות המכוסים. לפי זה ניתן ללמוד כי הב"ח משווה שמיעת קול זמר אשתו להסתכלות במקומות המכוסים, ואוסר את שניהם באשתו נדה^[202].

הבאר שבע בבאר מים חיים^[203] כתב :

והא דנקטו הפוסקים הנ"ל קול ערוה לאפוקי קול של אשתו מותר לו לשמוע לכן ראוי ונכון לכל אשה כשרה יראת השם בין שהיא נשואה בין שהיא פנויה בתולה או אלמנה שלא תשמיע קול שיר בזמירות ולא בשום דבר בשום זמן כל זמן שמיסב עמה איש שהיא ערוה עליו

משמע כי מה שהתיר קול אשתו הוא לא רק בטהורה אלא אפילו כשהיא נדה.

בפתחי תשובה^[204] כתב בעניין זה :

צ"ע אי מותר לשמוע קול זמר שלה מאחר דבגמרא דשבת דף י"ג אמר מקיש אשה נדה לאשת רעהו רק דיחוד שרי משום דהתורה העידה סוגה בשושנים כדאיתא בסנהדרין דף ל"ז וע' בתוספות שם ד"ה התורה העידה א"כ נראה דאסור דהא באשת רעהו אסור כמ"ש בברכות דף כ"ד קול באשה ערוה וכתב הרא"ש שם פירוש לשמוע וכ"כ כל הפוסקים וצ"ע

הפת"ש לא פירש מדוע יש לו סברא להקל ומדוע למסקנא נשאר בצ"ע.

דברי הפת"ש הובאו באג"מ^[205] ולכן הסיק למעשה :

הנה הפת"ש נשאר בצ"ע ולכן מן הראוי להחמיר

בלחם ושמלה^[206] כתב בצורה פסקנית :

נראה פשוט דאסור לשמוע קול זמר באשתו נדה

וכ"כ בקיצור שו"ע^[207].

הבן איש חי^[208] אסר בדר"כ לשמוע קול אשתו נדה, אך הקל בשעת הדחק וז"ל :

(202) ודוחק לומר שכוונתו אם טהורה היא רק על הסיפא וה"ה להסתכל, והיינו שרק בהסתכלות מסייג שתהיה טהורה אך בקול אשתו מתיר אפילו בנדה.

(203) סימן ג.

(204) סימן קצ"ה ס"ק י'.

(205) יו"ד ח"ב סימן ע"ה.

(206) יו"ד סימן קצ"ה ס"ק כ.

(207) סימן קנ"ג אות י'.

(208) פרשת צו אות כ"ה.

ואסור לשמוע קול זמר שלה, ועיין לחם ושמלה סק"ך. ופה עירנו מנהג נשים לומר לילד בקול נעים כדי שישן וכדי שלא יבכה וצריך להיזהר בזה אם אשתו נידה אך אם הילד בוכה הרבה וצריך לזמרה שרגיל בה ואין לבעלה מקום ללכת נראה שיש להקל.

לעומת זאת התועפות רא"ם^[209] התייחס לדברי הפת"ש וכתב :

וראיתי להפת"ש ביו"ד סימן קצ"ה סק"י שנסתפק אי מותר לבעל לשמוע קול זמר של אשתו נדה עיין בדבריו שם ואני הייתי אומר שמותר לפמש"כ הרמ"א שם ס"ז דמותר להסתכל באשתו נדה במקומות הגלויים אע"פ שנהנה בראייתה והא דאי דבאשת רעהו כה"ג אסור כמבואר בברכות כ"ד. ובע"ז ד"כ אפילו פנויה וממקום שהביאו בברכות קול באשה ערוה מבואר שם דה"ה מראה באשה ערוה כדכתיב קולך ערב ומראיך נאווה ושניהם שקולים הרי להדיא דלא איתקש נדה לאשת רעהו להנך דברים דשה"ש ולדעתי הוא ראייה שאין עליה תשובה

ראייתו מתבססת על ההנחה כי קול באשה שוה לראיית מקומות המגולים, אך כבר כתבנו כי יש צד לומר ששוה לראיית מקומות המכוסים, ואם נאמר שיש איסור הסתכלות באשתו נדה במקומות המכוסים הרי שיש תשובה לראייתו.

ביביע אומר^[210] אחר שהרחיב בדבר כדרכו בקודש הביא מחלוקת בין הראשונים אם האיסור של הוא בבגדו והיא בבגדה הוא דאורייתא או דרבנן והביא מחלוקת גם בין התוס' בשבת לבין התוס' בסנהדרין ובין הרשב"א לרמב"ן וסוף דבר נקט היב"א שם שהאיסור הוא דאורייתא. ועל פי זה כתב :

ולכן מקשינן אשתו נדה לאשת רעהו משא"כ בקול ובהסתכלות דהו מדרבנן לא אסרו חז"ל כיון שעתידה להיות מותרת וכדילפינן מסוגה בשושנים

וסיים במסקנת דבריו :

שההתר מרווח להלכה ואע"פ שהרוצה לחוש למחמירים תבא עליו ברכה

לענ"ד נראה שכיון שמצינו הרבה פוסקים שכתבו שאיסור קול הוא מדרבנן ומתוכם גם המ"ב יש מקום להקל בזה כהכרעתו של היביע אומר.

והראו לי כי בספר עליהו לא יבול^[211] הביאו מה שכתב הגר"ש ז"ל אויערבך ז"ל :

לגבי זמירות שבת רצוי מלכתחילה להתרגל שרק הבעל והילדים מזמרים והאשה אם היא רוצה גם היא שרה קצת בלחש וכשהיא בנדתה רבו האוסרים.

(209) על היראים סימן כ"ו אות ק"ל.

(210) ח"ד יו"ד סימן טו'.

(211) עמוד רפ"ז.

13. זאת תורת העולה

1. שמיעת קול זמר של אשה שהיא אסורה עליו או מדין ערווה או מחייבי לאוין, אסורה.
2. האיסור נובע או מצד קריבה לעריות או מצד הרהור.
3. ישנה מחלוקת האם רמת האיסור היא דאורייתא או דרבנן. אולם אחרונים רבים, וביניהם המ"ב, הכריעו שהוא דרבנן.
4. הקול האסור בשמיעה הוא קול זמר, אך לגבי קול דיבורה פסק הרמ"א בעקבות הרשב"א שמותר כיון שרגיל בו. המ"ב הוסיף הסתייגות בשמיעת קול דיבורה שלא יתכוון ליהנות.
5. יש מי שאומר כי האיסור לשמע קול ערוה הוא רק אם שרה שירי עגבים ומקשיב כדי להנות מקולה, אך אין לסמוך על דעה זו למעשה.
6. בשמיעת קול פנויה שאינה נידה נחלקו הפוסקים. דעת הבאר שבע לאסור ולעומתו רוב פוסקים נקטו להיתר. גם המ"ב^[212] פסק להתיר אלא שסייג דבריו "אך שלא יכוון ליהנות מזה כדי שלא יבא לידי הרהור". גם האג"מ^[213] הסכים עמו למסקנא "יש להחמיר למעשה כהמ"ב שלא להתכוון ליהנות אף מזמר פנויה טהורה".
7. עוד כתב האג"מ שכוונת המ"ב לאסור כשרוצה ליהנות דווקא מקול אשה [ולא כשרוצה ליהנות מהשיר].
8. לדעתנו חומרא זו של המ"ב צ"ע.
9. האג"מ הבין כי מה שהחמיר המ"ב כאשר מתכוון לשמוע קול זמר פנויה כשאינו מתכוין ליהנות, הוא דווקא בגדולה אך בקול פנויה קטנה עד גיל י"א אין איסור כיון שאין לחוש להרהור כי אין מצוי שיתאווה לקטנות לתשמיש [אף מהפרוצים], וממילא אין לחוש להרהור בשמיעת קולה אף כשמתכוון ליהנות. אך בסוף התשובה כתב "וללא צורך אין להתיר כלל כי בדברים כאלו המחמיר קדוש יאמר לו". לדעתי המ"ב יאסור גם בפחות מגיל זה משום שכבר אז התפתחו באופן ששייך הרהור.
10. לכן למעשה נראה שמעל גיל י"א אסור לשמוע קול אשה ששרה, ומתחת לגיל זה מותר אפילו אם כוונתו ליהנות, רק שלא יהיה בדרך תאוה וזנות.
11. שמיעת קול אשה שאינה מְפִיָּה, כגון ששומע זמרת שרה מרחוק ואינו מזהה את דמותה: דעת היביע אומר להקל, וכך פסק בשו"ת בית שערים, בשו"ת בנין ציון ובעוד אחרונים. כנגדם יש האוסרים והנלענ"ד כתבתי שאין להקל ובמיוחד לאחר שהרמב"ם, הטור והשו"ע סתמו ולא חילקו.
12. שמיעת קול אשה דרך מקול, רדיו או קלטת: ביביע אומר היקל אם אינו מְפִיָּה [היינו שלא ראה תמונתה]. באום אני חומה הביא שיש בזה דיעות בין האחרונים וכתב

(212) סימן ע"ה ס"ק י"ד.

(213) אר"ח כ"ו.

שיש להחמיר בקול אשה גם אם הוא בטלפון, בטייפ, בגרמפון וכיוצא בזה. לענ"ד נראה כי ע"פ מה שכתב במנחת שלמה שקול היוצא מרם קול אינו נחשב לקול אדם אלא לקול מכוונה, גם קול אשה ע"י מכשירים אלו אינו קול אשה ומותר מעיקר הדין לשמעו. אך למעשה אין להקל אלא בשעת הצורך.⁶

13. ראוי להמנע מלהיות נוכח בטקס צבאי בו אשה שרה. אם העדרות מן הטקס תגרוור פגיעה בצבור, יש לעמוד במרחק שאין שומעים את הזמרת אלא ע"י הרמקול ואז אפשר להקל בקול באשה ערווה. אולם יש לשים לב שלא להביט על תנועותיה של הזמרת ובמיוחד כשהיא אינה לבושה בצניעות.

14. יש המתירים לשמע כמה נשים שרות ביחד [השרידי אש בשם הרש"ר הירש והרב הילדסהיימר] – אולם לדעתי נראה ברור שלגברים אסור לשמוע שירת כמה נשים. איסור זה הוא גם אם שרות זמירות שבת או שאר שירי קודש (אולם להורים או לאחים אין איסור בשמיעת קולן כפי שכתב במנחת שלמה).

15. לפי זה תמהנו שבהרבה אולפנות ובמדרשות לבנות, צוות המורים יושבים בחדר האוכל בשבתות ושומעים זמירות הבנות וכמה פעמים נשאלתי על כך ואמרתי שהדבר אסור, וגם הבנות עוברות על לפני עיוור^[214].

16. אותה בעיה קיימת גם כאשר מתארחים אצל משפחות הנוהגות לשיר זמירות שבת וכן חתנים שבאים לבית החותנת הנוהגת לשיר בקול ענות גבורה. במקרה כזה יש להשתדל לסתום אזניו או לשיר בקול כך שלא ישמע את קול הנשים, ואם הדבר לא מתאפשר אפשר לסמוך להקל אם יסיח דעתו לעניינים אחרים ולא יקשיב כלל לקול זמרת הנשים, וכולי האי ואולי.

17. עוד ראיתי להעיר על תופעה שנתקלתי בה לאחרונה, שחברות הכלה לפני החופה ורוקדות ושרות בקול ענות גבורה לפני הכלה והציבור עומד ומקשיב. הדבר חמור שבעתיים כאשר מתפללים ערבית לפני החופה והתזמורת מפסיקה לנגן אך הבנות ממשיכות לשיר בקול רם ונישא למרחקים, וממש א"א להתפלל משום שקול באשה ערווה. גם בשעה שהחתן בא לכסות את פני הכלה ממשיכות החברות לשיר ומכשילות בזה גם את הרב שעורך את החופה ואת העדים, למרות שודאי שהם אינם מעוניינים לשמוע את קולן.

18. שמיעת קול אשתו נדה יש אוסרים ויש מתירין.

19. בספר עליהו לא יבול כתב הגרש"ז אורבך במכתב :

לגבי זמירות שבת רצוי מלכתחילה להתרגל שרק הבעל והילדים מזמרים והאשה אם היא רוצה גם היא שרה קצת בלחש וכשהיא בנדתה רבו האוסרים.

⁶ הערה : צ"ע לענ"ד, דלכאורה מצוי שיביא להרהור. תשובה : ייתכן, ואם אכן מצוי בזה הרהור ודאי שיש לעורר את הצבור להמנע משמיעה. ואני לא באתי אלא לדון על פי מה שאסרו חז"ל ואין לנו לחדש גזירות מדעתינו.

(214) עיין הערת הרב אורי כהן במאמר שרצה ללמד זכות על ענין זה, ולא קבלנו את דבריו.

-
20. בתועפות רא"ם וביביע אומר הקלו בזה וכתב הגר"ע יוסף שההתר מרווח להלכה ואע"פ שהרוצה לחוש למחמירים תבא עליו ברכה
21. ונראה כיון שמצינו הרבה פוסקים שכתבו שאיסור קול הוא מדרבנן ומתוכם גם לדעת המ"ב יש מקום להקל בזה כהכרעתו של היביע אומר.